

34/2014

Seksuaali- ja
sukupuolivähemmistöön
kuuluvien perus- ja
ihmisoikeudet Suomessa

*oikeusministeriö
justitieministeriet*

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien perus- ja ihmisoikeudet Suomessa

27.6.2014

Julkaisun nimi	Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien perus- ja ihmisoikeudet Suomessa
Tekijä	Perus- ja ihmisoikeusyhteyshenkilöiden verkoston asettama työryhmä
Oikeusministeriön julkaisu	34/2014 Selvityksiä ja ohjeita
OSKARI numero	OM 8/021/2012
ISSN-L	1798-7067
ISSN (PDF)	1798-7067
ISBN (PDF)	978-952-259-388-7
URN	URN:ISBN:978-952-259-388-7
Pysyvä osoite	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-388-7
Asia- ja avain- sanat	perusoikeudet, ihmisoikeudet
Tiivistelmä	<p>Valtioneuvoston perus- ja ihmisoikeusyhteyshenkilöiden verkosto päätti keväällä 2013 asettaa erillisen työryhmän, jonka tehtäväksi annettiin arvioida seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden eli lhbt-ihmisten perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista Suomessa, siihen liittyviä haasteita sekä esittää toimenpite-ehdotuksia oikeuksien toteutumisen edistämiseksi. Nyt valmistunut muistio liitteineen on työryhmän loppuraportti verkostolle.</p> <p>Työryhmä oli avoin kaikille verkoston jäsenille ja lisäksi mukaan kutsuttiin edustajat Ihmisoikeuskeskuksesta sekä keskeisistä kansalaisjärjestöistä. Työryhmän työtä koordinoivat oikeusministeriö (OM), sosiaali- ja terveysministeriö (STM) ja sisäministeriö (SM).</p> <p>Työryhmä tarkasteli seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista eri elämänalueilla. Työn painopiste on ollut nykytilan arvioinnissa ja tulevaisuuteen suuntaavissa kehittämissuhteissa. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden oikeudet ovat kansainvälisesti tarkasteltuna hyvä mittari sille, miten vakavasti kyseinen valtio suhtautuu ihmisten yhdenvertaisuuden toteuttamiseen.</p> <p>Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisessa on työryhmän havaintojen mukaan ongelmia monilla eri elämänalueilla. Suomessa esiintyy huolestuttavassa määrin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluviin henkilöihin kohdistuvia kielteisiä asenteita ja syrjintää. Erityisen huolestuttavaa on, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluminen altistaa myös väkivallalle. Syrjinnästä ja väkivallasta raportoidaan eri syistä vain harvoin eteenpäin. Tämä koskee myös lapsia ja nuoria, jotka eivät kerro ongelmatilanteista esimerkiksi opettajalle.</p>

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden oikeuksien täysimääräiseksi toteuttamiseksi ei riitä pelkästään syrjinnän vastaisen lainsäädännön ja työn kehittäminen, vaan myös muuta lainsäädäntöä ja viranomaisten toimintaa on tarkasteltava seksuaalisen suuntautumisen, sukupuoli-identiteetin ja sukupuolen ilmaisun moninaisuuden näkökulmasta. Keskeisiä alueita ovat työelämä, koulutus ja terveystalvelut. Myös perhelainsäädäntö ja sukupuolenkorjaukseen liittyvä lainsäädäntö on seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien oikeuksien toteutumisen kannalta uudistuksen tarpeessa. Tällä hetkellä sukupuolenkorjauksen menettelyt loukkaavat muiden oikeuksien toteutumista.

Perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen seuranta seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden osalta edellyttää systemaattista tiedonkeruuta ja tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien ihmisten kokemasta syrjinnästä ja laajemmin heidän hyvinvoinnistaan. Myös kansainvälinen kehitys ja Suomen saamat suositukset auttavat tunnistamaan muutostarpeita.

Suomessa syrjinnän vastainen työ on jakautunut eri hallinnonaloille. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksien edistämistä tulisi tehdä nykyistä tehokkaammin ja koordinoitummin. Työryhmän työssä tunnistetut ongelmakohdat, tutkimuslähteet, kansainväliset suositukset ja toimenpide-ehdotukset voisivat toimia pohjana toiminnan kehittämiseksi.

27.6.2014

Publikationens titel	Sexuella minoriteters och könsminoriteters grundläggande och mänskliga rättigheter i Finland
Författare	Arbetsgrupp tillsatt av Statsrådets nätverk av kontaktpersoner för grundläggande och mänskliga rättigheter
Justitieministeriets publikation	34/2014 Utredningar och anvisningar
OSKARI nummer	OM 8/021/2012
ISSN-L	1798-7067
ISSN (PDF)	1798-7067
ISBN (PDF)	978-952-259-388-7
URN	URN:ISBN:978-952-259-388-7
Permanent adress	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-388-7
Sak- och nyckelord	grundläggande fri- och rättigheter, mänskliga rättigheter

Referat

Statsrådets nätverk av kontaktpersoner för grundläggande och mänskliga rättigheter beslöt på våren 2013 att tillsätta en särskild arbetsgrupp som fick i uppdrag att bedöma förverkligandet av sexuella minoriteters och könsminoriteters, dvs. hbtqi-personers grundläggande och mänskliga rättigheter i Finland, bedöma utmaningar som har samband med frågan samt föreslå åtgärder för att främja förverkligandet av dessa rättigheter. Den färdiga promemorian med bilagor är arbetsgruppens slutrapport till nätverket.

Arbetsgruppen var öppen för alla nätverkets medlemmar. Representanter kallades också från Människorättscentret samt från viktiga medborgarorganisationer. Gruppens arbete koordinerades av justitieministeriet (JM), social- och hälsovårdsministeriet (SHM) och inrikesministeriet (IM).

Arbetsgruppen granskade hur de grundläggande och mänskliga rättigheterna förverkligas inom olika livsområden för personer som tillhör sexuella minoriteter och könsminoriteter. Arbetet fokuserade på att bedöma nuläget och på att komma med utvecklingsförslag med tanke på framtiden. På en internationell skala utgör rättigheterna för personer som tillhör sexuella minoriteter och könsminoriteter en bra mätare för hur seriöst staten i fråga förhåller sig till att garantera likabehandling av människor.

Arbetsgruppen iakttog problem inom flera olika livsområden när det gäller förverkligandet av sexuella minoriteters och könsminoriteters grundläggande och mänskliga rättigheter. Negativa attityder gentemot och diskrimineringen av personer som tillhör sexuella minoriteter och könsminoriteter är på en oroväckande hög nivå i Finland. Vad som är särskilt alarmerande är det att tillhörighet till en sexuell minoritet eller könsminoritet gör personen mer utsatt för våld. Orsakerna varierar, men diskriminering och våld rapporteras bara sällan vidare. Detta berör även barn och unga som inte berättar om problemen till exempel till sin lärare.

Att utveckla diskrimineringslagstiftningen och arbetet mot diskriminering räcker i sig inte för att säkerställa att rättigheterna för personer som tillhör sexuella minoriteter och könsminoriteter fullgörs i sin helhet, utan även annan lagstiftning och myndighetsverksamhet bör granskas ur ett perspektiv som tar hänsyn till mångfald i fråga om sexuell läggning, könsidentitet och könsuttryck. Åtgärder behövs i synnerhet i arbetslivet och inom utbildningen och hälsovårdstjänsterna. För att förverkliga rättigheterna för sexuella minoriteter och könsminoriteter är även familjelagstiftningen och lagstiftningen som hänför sig till könskorrigering i behov av revidering. För närvarande strider förfarandena som hänför sig till könskorrigering mot förverkligandet av andra rättigheter.

För att kunna följa upp hur de grundläggande och mänskliga rättigheterna förverkligas hos personer som tillhör sexuella minoriteter och könsminoriteter behövs forskningsresultat och systematisk insamling av information om diskriminering som dessa personer upplever och om dessa minoriteters välmående i allmänhet. Den internationella utvecklingen och de rekommendationer som Finland har fått hjälper för sin del i att identifiera ändringsbehoven.

I Finland har arbetet mot diskriminering fördelats mellan olika förvaltningsområden. Främjandet av sexuella minoriteters och könsminoriteters rättigheter bör ske på ett effektivare och mer koordinerat sätt än för närvarande. De problem, forskningskällor, internationella rekommendationer och åtgärdsförslag som arbetsgruppen identifierade kan användas som en utgångspunkt i utvecklingen av denna verksamhet.

SISÄLLYS

1	Taustaa _____	11
2	Kansainväliset velvoitteet seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden perus- ja ihmisoikeuksien toteuttamisesta _____	13
2.1	Kansainväliset velvoitteet ja viimeaikainen kehitys _____	13
2.2	Määräaikaistarkastelut ja maaraportit _____	16
2.3	Yleiset kansainväliset ihmisoikeussuositukset _____	17
3	Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien oikeuksien toteutumisen puutteet Suomessa _____	22
3.1	Syrjintä työpaikoilla ja oppilaitoksissa on yleistä _____	22
3.2	Väkivalta ja turvattomuus _____	23
3.3	Aliraportointi ja oikeussuojakeinojen ongelmat _____	23
3.4	Heikompi terveydentila _____	24
3.5	Perhelainsäädäntö ei tunnista yhdenvertaisesti sateenkaariperheitä _____	25
3.6	Sukupuolenkorjauksen menettelyt loukkaavat muiden oikeuksien toteutumista _____	25
3.7	Näkymättömyys ja pelko rajaavat elämää _____	26
4	Johtopäätökset ja toimenpide-ehdotukset _____	28
	LIITE _____	32
	LÄHDELUETTELO _____	81

SUOMEN PERUSTUSLAKI

6 §

Yhdenvertaisuus

Ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä.

Ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella.

Lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti.

Sukupuolten tasa-arvoa edistetään yhteiskunnallisessa toiminnassa sekä työelämässä, erityisesti palkkauksesta ja muista palvelussuhteen ehdoista määrättäessä, sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään.

22 §

Perusoikeuksien turvaaminen

Julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen.

1 Taustaa

Pääministeri Jyrki Kataisen hallitus hyväksyi maaliskuussa 2012 Suomen ensimmäisen kansallisen perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelman vuosille 2012–2013. Toimintaohjelman tavoitteeksi todettiin konkretisoida hallituksen velvollisuutta turvata perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen sekä vahvistaa suomalaista yhteiskuntaa tehostamalla yksilön oikeuksien toteutumista. Toimintaohjelman toimeenpanosta raportoidaan eduskunnalle seuraavan ihmisoikeusselonteon yhteydessä.

Yksi ohjelman painotuksista on perus- ja ihmisoikeusrakenteiden vahvistaminen, johon pyritään muun muassa tehostamalla ministeriöiden välistä koordinaatiota ja yhteistyötä. Lisäksi tavoitteena on perus- ja ihmisoikeuksien täytäntöönpanon tehostaminen sekä Suomen kansallisen ja kansainvälisen perus- ja ihmisoikeuspolitiikan johdonmukaisuuden parantaminen. Toimintaohjelman nojalla perustetun valtioneuvoston perus- ja ihmisoikeusyhteyshenkilöiden verkoston tehtäviin kuuluu toimintaohjelman seurannan lisäksi muun muassa valtioneuvoston ihmisoikeusselonteon valmistelu sekä yleinen toimeksianto tarkastella Suomen perus- ja ihmisoikeustilannetta.

Verkoston tehtäväksi annettiin kiinnittää erityistä huomiota poikkihallinnollisiin kysymyksiin, joita ei ole vastuutettu millekään tietylle ministeriölle, esimerkiksi seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä tai viittomakielisten oikeuksia koskevat kysymykset. Tämän tehtävän suorittamiseksi verkosto päätti keväällä 2013 asettaa erillisen työryhmän, jonka tehtäväksi annettiin arvioida seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden eli lhbt-ihmistien¹ perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista Suomessa, siihen liittyviä haasteita sekä esittää toimenpide-ehdotuksia oikeuksien toteutumisen edistämiseksi. Nyt valmistunut muistio liitteineen on työryhmän loppuraportti verkostolle.

Työryhmä oli avoin kaikille verkoston jäsenille ja lisäksi mukaan kutsuttiin edustajat Ihmisoikeuskeskuksesta sekä keskeisistä kansalaisjärjestöistä. Työryhmän työtä koordinoivat oikeusministeriö (OM), sosiaali- ja terveysministeriö (STM) ja sisäministeriö (SM). Työryhmän työhön osallistuivat neuvotteleva virkamies Kaisa Tiusanen ja ylitarkastaja Heini Huotarinen OM:stä, ylitarkastaja Panu Artemjeff ja ylitarkastaja Nexhat Beqiri SM:stä, hallitussihteeri Johanna Hautakorpi STM:stä, lainsäädäntöneuvos Marjatta Hiekka ja Janina Hasenson ulkoasiainministeriöstä, ylitarkastaja Anssi Pirttijärvi opetus- ja kulttuuriministeriöstä, vanhempi hallitussihteeri Sinikka Vahvaselkä puolustusministeriöstä, asiantuntija Leena Leikas Ihmisoikeuskeskuksesta, pääsihteeri Aija Salo ja puheenjohtaja Juha-Pekka Hippi Seta ry:stä sekä hallituksen jäsen Taru Karttunen Trasek ry:stä. Työryhmä kokoontui kuusi kertaa elokuun 2013 ja maaliskuun 2014 välisenä aikana. Työryhmän yksittäisiin teemakokouksiin osallistuivat asiantuntijoina

¹ Kirjainlyhenne sisältää alkukirjaimet seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvista ryhmistä (lesbot, homot, bit, transihmiset ja intersukupuoliset). Transihmisillä tarkoitetaan transsukupuolisia, transvestiteetteja ja transgendereitä. Transgenderin vastineena on alettu järjestöjen piirissä käyttää termiä muunsukupuolinen kuvaamaan sitä, että henkilö ei koe kuuluvansa kumpaankaan viralliseen sukupuoleen.

neuvotteleva virkamies Pekka Humalto ja ylitarkastaja Maija Faurie STM:stä ja hallitusneuvos Liisa Heinonen työ- ja elinkeinoministeriöstä.

Työryhmä tarkasteli seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista eri elämänalueilla. Työpajamuotoisissa kokouksissa kerättiin ja analysoitiin tutkimustietoa, kansainvälisiä suosituksia ja velvoitteita sekä laadittiin toimenpide-ehdotuksia. Työpajatyöskentelyn tulokset ovat kokonaisuudessaan tämän muistion liitteenä olevassa taulukossa, jossa havainnot on jaoteltu elämänalueittain tunnistettuihin ongelmiin. Kunkin havaitun ongelman kohdalta löytyy tieto havainnon lähteestä, mahdollinen asiaa koskeva kansainvälinen ihmisoikeussuositus sekä toimenpide-ehdotus tai ehdotukset. Taulukossa on mukana laajasti kaikkien työpajatyöskentelyyn osallistuneiden tahojen tietoja, havaintoja ja ehdotuksia.

Työn painopiste on ollut nykytilan arvioinnissa ja tulevaisuuteen suuntaavissa kehittämissuosituksissa. Suomen lainsäädännön ja erilaisten kehittämishankkeiden kuvausta sisältyy laajemmin keväällä 2013 annettuun Suomen raporttiin koskien Euroopan neuvoston seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kohdistuvan syrjinnän vastaisen suosituksen toimeenpanoa. Raportti on ollut osaltaan työryhmän työn pohjana.

Suomi ei ole laatinut erillistä toimenpideohjelmaa tai strategiaa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ihmisten aseman parantamiseksi. Suomen ensimmäinen kansallinen perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelma sisälsi muutamia erityisesti seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksien toteutumiseen liittyviä hankkeita.

Tässä muistiossa kootaan yhteen työpajatyöskentelyn keskeisiä havaintoja ja johtopäätöksiä. Tarkat lähdeviittaukset löytyvät liitteenä olevasta taulukosta kunkin havainnon kohdalta ja lähdeaineistot on koottu taulukon lähdeluetteloon. Lähes kaikki lähdeaineistot löytyvät luettelon linkkien kautta verkosta.

2 Kansainväliset velvoitteet seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden perus- ja ihmisoikeuksien toteuttamisesta

2.1 Kansainväliset velvoitteet ja viimeaikainen kehitys

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden oikeudet ovat nousseet viime vuosien aikana entistä näkyvämmäksi osaksi kansainvälistä ihmisoikeuskeskustelua. Kehitystä voi pitää yllättävänkin myöhäisenä ottaen huomioon, että ihmisten yhdenvertaisuus on muun muassa Yhdistyneiden kansakuntien (YK) keskeisiä lähtökohtia. Tämä johtuu osittain siitä, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöillä ei ole YK:n ihmisoikeusjärjestelmässä omia mekanismeja, jotka tarkastelisivat erityisesti näitä kysymyksiä. YK:n keskeiset ihmisoikeussopimukset on neuvoteltu aikana, jolloin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksista ei vielä juurikaan keskusteltu.

Suomen kansainvälisen ihmisoikeuspolitiikan yksi painopiste on ollut seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksien ajaminen. Vuonna 2013 hyväksytyissä Suomen ulkoasiainhallinnon ihmisoikeusstrategiassa² ja ihmisoikeuspoliittisessa toimintaohjelmassa³ (2013–2015) seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvan syrjinnän poistaminen on nostettu keskeiseksi tavoitteeksi. Erityisesti kiinnitetään huomiota lhbti-ihmisten oikeuteen järjestäytyä ja tulla kuulluksi kansallisella ja kansainvälisellä tasolla.⁴

Suomi tuo seksuaaliseen suuntautumiseen ja sukupuoli-identiteettiin liittyviä kysymyksiä säännöllisesti esille niin kahdenvälisessä toiminnassaan kuin kansainvälisillä foorumeilla kuten YK:ssa, Euroopan neuvostossa (EN) ja ETYJ:ssä. Syrjimättömyyttä ja lhbti-ihmisten oikeuksia korostetaan muun muassa puheenvuoroissa, päätöslauselmaneuvotteluissa ja kahdenvälisissä keskusteluissa muiden maiden kanssa niin poliittisella kuin virkamiestasolla. Ulkoasiainministeriön rahoituksella on valmistunut selvitys

² Ulkoasiainministeriön julkaisu 9/2013

³ Ulkoasiainministeriön julkaisu 10/2013

⁴ Suomi tukee ILGA:n (International Gay and Lesbian Association) toimintaa ns. INGO-rahoituksella. Suomen tuki vuonna 2013 oli 240 000 euroa. Myös vuonna 2012 annettiin taloudellista tukea ILGA:n toiminnoille erityisesti Aasiassa. Suomi on tällä hetkellä ILGA:n suurimpia tukijoita. Suomi on lisäksi vuonna 2014 myöntämässä tukea Yhdysvaltain perustamalle Global Equality Fund -rahastolle (GEF), jonka tavoitteena on tukea lhbti-oikeuksien toteutumista maailmanlaajuisesti. Eräät Suomen suurlähetystöt ovat tukeneet paikallisen yhteistyön määrärahalta seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksien puolesta tapahtuvaa toimintaa asemamaissa.

lhbti-kysymyksistä Suomen ulkopoliitikassa⁵, ja ILGA:n ja Seta ry:n edustajat ovat antaneet ulkoasiainministeriön henkilöstölle koulutusta näistä kysymyksistä.

YK:n yleiskokouksen yhteydessä on hyväksytty vuonna 2008 lausuma, jossa todetaan, että ihmisoikeudet tulee turvata kaikille seksuaalisesta suuntautumisesta tai sukupuoli-identiteetistä riippumatta.⁶ Ihmisoikeusneuvosto hyväksyi kesäkuussa 2011 päätöslauselman ihmisoikeuksista, seksuaalisesta suuntautumisesta ja sukupuoli-identiteetistä.⁷ Kyseessä oli ensimmäinen kerta, kun YK antoi päätöslauselman asiasta ja tämän seurauksena YK:n ihmisoikeusvaltuutetun toimisto on tiivistänyt työtään aiheesta. Ihmisoikeusvaltuutetun toimisto julkaisi vuonna 2011 ensimmäisen selvityksensä lhbti-ihmisten kohtaamasta syrjinnästä ja väkivallasta.

Suomi on osallistunut Etelä-Afrikan johtamaan ystäväryhmään, jonka toiminnan ansiosta YK:n ihmisoikeusneuvosto hyväksyi edellä mainitun historialliseksi arvioidun päätöslauselman vuonna 2011. Suomi osallistuu neuvotteluihin, joissa keskustellaan mahdollisuuksista esittää vastaava päätöslauselma uudestaan ihmisoikeusneuvostossa.

Niin hyväksytty YK:n päätöslauselma kuin YK:n ihmisoikeusvaltuutetun työ vahvistavat Suomenkin voimakkaasti esillä pitämää tulkintaa siitä, että kaikki sitovat kansainväliset sopimukset koskevat syrjimättömästi myös seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ihmisten oikeuksia, joita valtioiden tulee toteuttaa täysimääräisesti. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden oikeuksien toteutuminen on noussut lisäksi esille YK:n useiden eri sopimusvalvontaelinten loppupäätelmissä ja eri raportointimekanismien kautta.

Vuodelta 2007 olevat Yogyakartan periaatteet ovat asiantuntijoiden laatima tulkinta siitä, mitä ihmisoikeussopimusten velvoitteet tarkoittavat lhbti-ihmisten kannalta keskeisissä kysymyksissä. Suomen tavoitteena on, että asiantuntijatasolla hyväksytyt Yogyakartan periaatteet hyväksytään kansainvälisen ihmisoikeuspolitiikan lähtökohdaksi.

Euroopan neuvosto ja Euroopan ihmisoikeusvaltuutettu ovat toimineet aktiivisesti seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksien edistämiseksi. Tuore Euroopan neuvoston yleissopimus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta (Istanbulin sopimus) nimenomaisesti velvoittaa osapuolia varmistamaan yleissopimuksen määräysten täytäntöönpanon syrjimättä ketään esimerkiksi seksuaalisen suuntautumisesta tai sukupuoli-identiteetin perusteella (4 artikla).⁸ Myös Euroopan neuvoston yhteydessä toimiva eurooppalainen rasismien ja suvaitsemattomuuden vastainen komissio ECRI (European Commission against Racism and Intolerance) on

⁵ Kerttu Tarjamo: Selvitystyö ulkoasiainministeriön toiminnasta LHBTI-ihmisoikeuksien edistämiseksi (2012)

⁶ Joint statement on sexual orientation, gender identity and human rights at United Nations, 2008

⁷ Resolution adopted by the Human Rights Council "Human rights, sexual orientation and gender identity" (A/HRC/RES/17/19)

⁸ Sopimuksen on 13.6.2014 mennessä ratifioinut 11 maata. Sopimus tulee voimaan 1.8.2014. Suomi on allekirjoittanut sopimuksen ja valmistelee sen ratifiointia.

viimeisen vuoden aikana analysoinut lhbti-ihmisten tilannetta kaikissa jäsenmaissa vihapuheen ja väkivallan osalta.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on vuosien varrella antanut useita tuomioita seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien oikeudelliseen asemaan liittyen. Tapauksia on käsitelty muun muassa Euroopan ihmisoikeussopimuksen artikloihin 3, 8, 11, 12 ja 14 liittyen. Niissä on käsitelty muun muassa sosiaaliturvaa, avioliittoa ja rekisteröityä parisuhdetta, adoptio-oikeutta ja homoseksuaalisuuden kieltävää tai lhbti-ihmiset muutoin syrjivään asemaan asettavaa lainsäädäntöä koskevia kysymyksiä.

Ulkoasiainministeriö asetti vuonna 2011 työryhmän, jonka tehtävänä oli valvoa ja edistää Euroopan neuvoston seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kohdistuvan syrjinnän vastaisen suosituksen toimeenpanoa.⁹ Työryhmän työ päättyi keväällä 2013, jolloin Suomi raportoi suosituksen toimeenpanosta Euroopan neuvostolle. Kyseessä oli ensimmäinen kerta, kun valtioneuvoston piirissä tehtiin koordinoitua toimialarajat ylittävää yhteistyötä nimenomaisesti seksuaali- ja sukupuolivähemmistökysymyksissä. EN:n sihteeristöön on myös rahoitettu suomalainen asiantuntija edistämään lhbti-ihmisten oikeuksia. Vapaaehtoisrahoituksella on lisäksi rahoitettu EN:n projektityötä ko. kysymyksissä.

Euroopan unionin (EU) lainsäädännössä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden oikeudet ovat kirjoitettu osa unionin oikeutta. Euroopan unionin perusoikeuskirjan 21 artiklassa kielletään nimenomaisesti syrjintä sukupuolisen suuntautumisen perusteella.¹⁰ Nimenomaisia mainintoja kielletyistä syrjintäperusteista sisältyy useisiin direktiiveihin unionin eri toiminnanaloilla. Euroopan unionin perusoikeusvirasto seuraa työssään seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden oikeuksien toteutumista. EU:n tuomioistuin on käytännössä muodostunut tärkeäksi seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksien turvaajaksi yleisen yhdenvertaisuussäätelyn valvojana.

Suomi osallistuu myös EU:ssa aktiivisesti seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksia koskevaan toimintaan. Suomi oli vuonna 2013 mukana 15 EU:n jäsenvaltion ministereiden yhteisessä vetoomuksessa, jossa kehoitettiin EU:n komissiota laatimaan yhtenäinen toimintapolitiikka EU:lle lesbojen, homojen, biseksuaalien ja transsukupuolisten ihmisten perusoikeuksien turvaamiseksi ja syrjinnän torjumiseksi EU:n jäsenvaltioissa.¹¹ Suomi oli myös mukana laatimassa EU:n lhbti-ihmisten oikeuksia koskevia suuntaviivoja ulkoasiainhallinnon käyttöön. Suuntaviivat hyväksyttiin ulkoasiainneuvostossa kesällä 2013.¹² Suomen kansallisessa käsittelyssä suuntaviivoja valmisteltiin yhteistyössä järjestökentän kanssa.

⁹ Euroopan neuvoston ministerikomitean suositus CM Rec (2010)5 toimenpiteistä syrjinnän torjumiseksi seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuoli-identiteetin perusteella.

¹⁰ Euroopan unionin perusoikeuskirja (2000/C 364/01)

¹¹ Oikeusministeriön tiedote:

<http://oikeusministerio.fi/fi/index/ajankohtaista/tiedotteet/2013/05/eulletoivotaanstrategiaaseksuaali-jasukupuolivahemmistojenoikeuksienturvaamiseksi.html>

¹² Guidelines to promote and protect the enjoyment of all human rights by lesbian, gay, bisexual, transgender and intersex (lgbti) persons

http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/foraff/137584.pdf

2.2 Määräaikaistarkastelut ja maaraportit

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen ihmisoikeuksien toteutumista Suomessa on arvioitu joidenkin kansainvälisten ihmisoikeuselinten Suomeen kohdistuneiden ja Suomea käsitelleiden tarkastelujen yhteydessä.¹³

YK:n ihmisoikeuskomitea antoi kesällä 2013 Suomelle kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen 6. määräaikaistarkastelun perusteella suosituksen myös seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien oikeuksiin liittyen. Ihmisoikeuskomitea kehotti Suomea tehostamaan ponnistelujaan seksuaaliseen suuntautumiseen ja sukupuoli-identiteettiin perustuvan syrjinnän torjumisen ja ehkäisemisen alalla muun muassa toteuttamalla laaja-alainen lainsäädännön uudistus, jolla taa-taan yhdenvertainen suojele kaikilla perusteilla tapahtuvaa syrjintää vastaan.

YK:n ihmisoikeusneuvoston yhteydessä toimivassa yleismaailmallisessa määräaikaistarkastelussa (UPR) vuonna 2008 Suomi sai suosituksen rinnastaa seksuaalinen suuntautuminen ja vammaisuus muihin syrjintäperusteisiin kansallisessa lainsäädännössä ja syrjinnän vastaisessa koulutustoiminnassa esimerkiksi palvelujen tarjoamisen ja terveydenhuollon alalla (Alankomaat, Slovenia), ja harkita noudatettavaksi ohjeena politiikan kehittämisessä Yogyakartan periaatteita, jotka koskevat ihmisoikeuksia koskevan kansainvälisen oikeuden soveltamista seksuaaliseen suuntautumiseen ja sukupuoli-identiteettiin (Slovenia). Vuonna 2012 Suomi sai UPR-prosessissa suosituksen lisätä pyrkimyksiään torjua seksuaaliseen suuntautumiseen ja sukupuoli-identiteettiin perustuvaa syrjintää, muun muassa arvioimalla uudelleen kansallista lainsäädäntöään ja hallintoon tarkoituksena poistaa lesboihin, homoihin ja biseksuaaleihin sekä transihmisiin ja intersukupuolisiin kohdistuva syrjintä, joka liittyy näiden henkilöiden perheoikeudellisiin asioihin ja vanhempainoikeuksiin sekä heidän oikeuteensa henkilökohtaiseen turvallisuuteen ja koskemattomuuteen (Islanti). Suomi on hyväksynyt nämä suositukset.

YK:n Kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevan yleissopimuksen toimeenpanoa valvova CEDAW-komitea antoi vuonna 2014 Suomea koskevan seitsemännen määräaikaistarkastelun päätelmät. CEDAW-komitea suositteli, että transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annettua lakia täydennetään niin, että varmistetaan että sukupuolenkorjaus toteutetaan ilman vaatimuksia mukautua stereotyyppisiin malleihin miehekkäistä tai naisellisista ulkoasuista tai käytöksestä ja niin, että se ei edellytä yksilöitä suostumaan sterilointiin.

Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutetun Suomea koskevassa maaraportissa vuodelta 2012 pidetään myönteisenä, että seksuaalinen suuntautuminen rikoksen motiivina on nimenomaisesti mainittu rikoslaisissa koventamisperusteena. Valtuutettu kuitenkin kehoittaa Suomen viranomaisia laajentamaan säännöstä niin, että myös sukupuoli-identiteetti

¹³ Tarkat lähdeviittaukset löytyvät liitteenä olevasta taulukosta kunkin havainnon kohdalta ja lähdeaineistot on koottu taulukon lähdeluetteloon. Lähes kaikki lähdeaineistot löytyvät luettelon linkkien kautta verkosta.

on nimenomaisesti mainittu. Yhdenvertaisuuslainsäädännön uudistuksessa tulisi valtuutetun mukaan poistaa nykyiset puutteet seksuaaliseen suuntautumisen osalta. Transihmisten ja intersukupuolisten ihmisten suojan parantamiseen tulisi kiinnittää erityistä huomiota. Valtuutettu edellyttää lisääntymiskyvyttömyys- ja naimattomuusvaatimusten poistamista transseksuaalin sukupuolen vahvistamista koskevasta laista. Intersukupuolisten henkilöiden erityinen suoja tulisi tunnistaa. Hallituksen tulisi valtuutetun mukaan arvioida, onko perus- ja ihmisoikeusyhdistysten verkosto riittävä taho koordinoimaan ministeriöiden seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä koskevaa toimintaa, vai tulisiko tietyille ministeriöille antaa koordinaatio tehtäväksi.

2.3 Yleiset kansainväliset ihmisoikeussuositukset

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ihmisten perus- ja ihmisoikeuksien toteuttamisesta on annettu myös yleisempiä suosituksia. Jäljempänä on kuvailtu suosituksia tiivistetysti ja painottaen sellaisia kohtia, jotka eivät työryhmän arvion mukaan ole vielä täysimääräisesti toteutuneet Suomessa.¹⁴

Kansainvälisen asiantuntijaryhmän kokoamiin Yogyakartaan periaatteisiin on koottu suositukset siitä, miten kansainvälisiä ihmisoikeussopimuksia tulisi tulkita suhteessa seksuaaliseen suuntautumiseen ja sukupuoli-identiteettiin. Periaatteissa lähdetään siitä, että kaikilla on yhtäläiset ihmisoikeudet riippumatta heidän seksuaalisesta suuntautumisestaan tai sukupuoli-identiteetistään. Periaatteissa nousevat esiin muun muassa oikeudet työhön, koulutukseen, sosiaaliturvaan, terveyteen, perheen perustamiseen ja yksityisyyteen ilman syrjintää. Periaatteissa katsotaan muun muassa, ettei ketään saa pakottaa lääketieteellisten toimenpiteiden kohteeksi, mukaan lukien sukupuolenkorjausleikkaukset, sterilisaatio tai hormoniterapia edellytyksenä sukupuoli-identiteetin juridiselle tunnustamiselle, eikä mitään virallista asemaa, kuten avioliittoa tai vanhemmuutta saa käyttää estämään henkilön sukupuoli-identiteetin juridista tunnustamista.

YK:n ihmisoikeusvaltuutetun toimiston selvityksessä ”Discriminatory laws and practices and acts of violence against individuals based on their sexual orientation and gender identity” vuodelta 2011 käydään läpi YK-kannanottoja liittyen seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksiin ja oikeuksien käytännön toteutumista. Raportissa on myös useita suosituksia YK:n jäsenmaille. Raportissa kehoitetaan jäsenmaita muun muassa tutkimaan ja seuraamaan vakavaa viharikollisuutta, varmistamaan että seksuaalinen suuntautuminen ja sukupuoli-identiteetti ovat hyväksytyjä perusteita turvapaikkahakemukselle, laatimaan kattava syrjinnän vastainen lainsäädäntö, joka tunnistaa myös moniperustaisen syrjinnän ja varmistamaan, että kansallisten ihmisoikeusinstituutioiden

¹⁴ Tarkat lähdeviittaukset löytyvät liitteenä olevasta taulukosta kunkin havainnon kohdalta ja lähdeaineistot on koottu taulukon lähdeluetteloon. Lähes kaikki lähdeaineistot löytyvät luettelon linkkien kautta verkosta.

toimivaltaan kuuluu myös syrjintä seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuoli-identiteetin perusteella, varmistamaan muun muassa sananvapauden ja kokoontumisvapauden toteutuminen, toteuttamaan sopivia koulutuksia poliisille, vankilavirkailijoille, rajavartijoille, maahanmuuttoviranomaisille ja muille lainkäyttöviranomaisille, tukemaan homofobian ja transfobian vastaisia kampanjoita sekä yleisölle että kouluille ja järjestämään transsukupuolisille ihmisille sukupuolen juridisen tunnustamisen ilman muiden ihmisoikeuksien loukkauksia.

YK:n kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen ja halventavan kohtelun tai rangaistuksen erityisraportoiija on kiinnittänyt vuonna 2013 huomiota seksuaali- ja sukupuoli-vähemmistöihin kuuluvien ihmisten kaltoinkohteluun. Erityisraportoiija kehottaa kaikkia valtioita kumoamaan lainsäädännön, joka sallii tunkeilevat ja peruuttamattomat toimenpiteet, mukaan lukien pakotettu sukupuolielinten normalisointileikkaus, pakkosterilisaatio, epäeettiset kokeilut, lääketieteelliset näytökset sekä korjaavat tai käännyttävät terapiat, silloin kun niitä tehdään tai hallinnoidaan ilman kyseessä olevan henkilön vapaata suostumusta. Erityisraportoiija myös kehottaa kieltämään pakkosterilisaation kaikissa tilanteissa ja tarjoamaan erityistä suojaa niille ihmisille, jotka kuuluvat marginalisoituihin ryhmiin.

Euroopan neuvoston ministerikomitea on antanut jäsenvaltioille vuonna 2010 suositusten toimista seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvan syrjinnän torjumiseksi. Ministerikomitea suosittelee, että jäsenvaltiot käyvät läpi lainsäädäntöään ja muita toimiaan ja keräävät tietoa poistaakseen syrjinnän, varmistavat syrjinnän vastaisen lainsäädännön ja muiden toimien tehokkuuden sekä varmistavat syrjinnän uhrien tietoisuuden tehokkaista oikeussuojakeinoista ja sen, että seuraamukset ja hyvitys syrjinnästä ovat riittäviä. Lisäksi ministerikomitea on laatinut laajan liitteen periaatteista ja toimista, ja suosittelee että lainsäädännössä, menettelytavoissa ja käytännöissä noudatetaan suosituksen liitteen mukaisia periaatteita ja toimia.

Viharikosten osalta liitteessä korostetaan tehokasta tutkintaa ja sitä, että seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin liittyvä vaikutin voidaan seuraamuksia määrättäessä ottaa huomioon koventamisperusteena. Lisäksi tulee varmistaa, että teoista kehoitetaan ilmoittamaan ja että viranomaisilla on riittävä osaaminen. Syrjinnän, suvaitsemattomuuden ja viharikosten esiintymisestä ja luonteesta tulisi kerätä asianmukaiset tiedot. Suosituksen liitteessä korostetaan yhdistymisvapautta, sananvapautta ja kansalaisjärjestöjen kuulemista.

Yksityis- ja perhe-elämän suojan osalta suositellaan varmistamaan rekistereiden sisältö, tarkastelemaan sukupuolenkorjauksen oikeudelliselle tunnustamiselle asetettavia ennakkovaatimuksia, takaamaan sukupuolenkorjauksen täysimääräinen tunnustaminen, soveltamaan naimattomia pareja koskevaa lainsäädäntöä syrjimättömästi myös samaa sukupuolta oleviin pareihin, yhdenmukaistamaan mahdollisten samaa sukupuolta olevien rekisteröityjen parien oikeusasema vastaavien heteroseksuaalisten parien kanssa ja tekemään vanhemmuutta, lapseksiottamista ja hedelmöityshoitoja koskevat päätökset ilman syrjintää.

Työelämän yhdenvertaisuuden toteuttamiseksi jäsenvaltioiden olisi varmistettava syrjintälainsäädännön lisäksi transsukupuolisten henkilöiden oikeus yksityisyyteen. Koulutuksessa tulisi varmistaa syrjimättömyys ja erityisesti lasten ja nuorten oikeus koulutukseen turvallisessa ympäristössä ilman väkivaltaa, kiusaamista, sosiaalista syrjäyttämistä ja muuta syrjivää ja halventavaa kohtelua. Kouluissa tulisi antaa puolueetonta tietoa seksuaalisesta suuntautumisesta ja sukupuoli-identiteetistä.

Ministerikomitean suosituksen liitteen mukaan jäsenvaltioiden olisi toteutettava asianmukaiset toimet, joilla varmistetaan, että korkeinta saavutettavissa olevaa terveyden tasoa voidaan tosiasiallisesti nauttia ilman seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvaa syrjintää, sekä että jäsenvaltioiden olisi erityisesti otettava huomioon lesbojen, homojen ja biseksuaalien sekä transsukupuolisten henkilöiden erityistarpeet kehitettäessä kansallisia terveydenhoitosuunnitelmia, mukaan lukien toimet itsemurhien ehkäisemiseksi, terveystutkimukset, lääketieteen opetussuunnitelmat ja opetuskurssit ja aineistot, sekä valvottaessa ja arvioitaessa terveydenhoitopalvelujen laatua. Transsukupuolisten henkilöiden tulisi saada asianmukaiset sukupuolenkorjaukseen liittyvät palvelut ja päätösten, joilla rajoitetaan sairausvakuutuksesta korvattavia sukupuolenkorjaustoimien kustannuksia, tulee olla laillisia, puolueettomia ja oikeasuhteisia.

Lisäksi liitteessä on suosituksia oikeudesta asuntoon, urheilun homofobian ja transfobian sekä syrjinnän poistamiseen, turvapaikan saamisen edellytyksiin ja ihmisoikeusjärjestelmien toimivaltuuksiin. Jäsenvaltioita kehoitetaan varmistamaan, että henkilöitä suojataan myös moniperusteiselta syrjinnältä.

Suomi on vastannut ministerikomitealle kyselyyn suosituksen toimeenpanosta keväällä 2012. Suomen arvio on, että suositus on pantu toimeen tarkoituksenmukaisella tavalla. Riittämättömänä Suomi piti omia toimiaan syrjinnän uhrien oikeussuojakeinoista tiedottamisessa, seksuaalisesta suuntautumisesta ja sukupuoli-identiteetistä johtuvien viharikosten raportointikykyä madaltamisessa, seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien vankien turvallisuuden varmistamisessa, seksuaaliseen suuntautumiseen ja sukupuoli-identiteettiin liittyvän tiedon sisällyttämisessä koulujen opetussuunnitelmiin, sekä kansallisten ihmisoikeuselinten mandaatin ja moniperusteisen syrjinnän kiellon osalta.

Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutettu on tutkinut vuonna 2009 sukupuolivähemmistöön kuuluvien ihmisoikeuksia ja antanut sen pohjalta suosituksen, jonka mukaan Euroopan neuvoston jäsenmaiden tulisi nimenomaisesti kieltää syrjintä sukupuoli-identiteetin perusteella ja tarjota nimenomaista suojaa transihmisille viharikoksia vastaan. Sukupuolenkorjauksen tulisi olla selkeä prosessi, eikä sukupuolen juridinen tunnustaminen saisi edellyttää sterilisaatiota tai muita lääketieteellisiä hoitoja, eikä korjaus saisi estää olemassa olevan avioliiton jatkumista. Sukupuolenkorjausprosessin tulisi olla saatavilla ja korvattavissa julkisesta sairausvakuutusjärjestelmästä. Sukpuolivähemmistöön kuuluvien syrjintää ja ulossulkemista työelämässä, koulutuksessa ja terveydenhuollossa tulisi torjua. Sukupuolivähemmistöön kuuluvia ja heidän järjestöjään tulisi kuulla heitä koskevia asioita valmisteltaessa. Jäsenmaiden tulisi toteuttaa kampanjoita ja tarjota koulutusta terveydenhuollon ammattilaisille, sekä sisällyttää sukupuolivähemmistöön kuuluvien ongelmat tasa-arvo- ja ihmisoikeuselinten toimintaan. Lisäksi tulisi varmistaa riittävä tiedonkeruu.

Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutettu toteutti laajemman selvityksen ”Syrjintä seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuoli-identiteetin perusteella Euroopassa” vuonna 2011, ja antoi myös siinä suosituksia. Ihmisoikeusvaltuutettu suosittelee, että Euroopan neuvoston jäsenvaltioiden viranomaiset tuomitsevat lesbojen, homojen, biseksuaalien ja transihmisten ihmisoikeuksien loukkaukset ja edistävät kunnioittavaa suhtautumista esimerkiksi ihmisoikeuskasvatuksella, tiedotuskampanjoilla ja lisäksi mediassa. Ihmisoikeusvaltuutettu suosittelee, että jäsenvaltiot saattavat voimaan kattavan syrjintälainsäädännön ja valvovat sen tehokkuutta yhdessä tasa-arvoelinten ja järjestöjen kanssa, lisäävät lainsäädäntöön maininnan homofobiasta ja transfobiasta syrjintärikosten ja vihapuheen motiiveina, tutkivat tehokkaasti syrjintärikokset, kouluttavat lainkäyttöviranomaisia ja tuomareita ja parantavat tiedonkeruuta, ottavat huomioon seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat turvapaikanhakijat sekä varmistavat tosiasiallisen koontumis-, sanan- ja yhdistymisvapauden.

Ihmisoikeusvaltuutettu suosittelee sukupuolen tunnustamisen ja perheoikeuksien osalta, että jäsenmaat kehittävät sujuvat menettelyt sukupuolenkorjaukseen eivätkä vaadi sterilisaatiota tai muuta pakollista lääketieteellistä hoitoa tai naimattomuutta edellytyksenä sukupuolen oikeudelliselle tunnustamiselle, tunnustavat samaa sukupuolta olevien henkilöiden solmiman parisuhteen antamalla tällaisessa parisuhteessa eläville samat oikeudet ja edut sekä tunnustavat vanhemmuusoikeudet ja mahdollisuuden adoptioon ja hoidelmöityshoitoihin ilman syrjintää.

Terveystieteiden ammattihenkilökunnan koulutuksessa tulisi suosituksen mukaan käsitellä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ihmisten asianmukaista kohtelua, heidän itsemääräämisoikeuttaan ja erityistarpeitaan terveydenhoidossa, sekä varmistaa sukupuolenkorjausprosessin mahdollisuus ja sen korvaaminen sairausvakuutuksesta.

Ihmisoikeusvaltuutettu suosittelee, että jäsenvaltiot edistävät seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien yhdenvertaisuutta koulutuksessa ja työpaikoilla, kunnioittavat transihmisten oikeutta yksityisyyteen työhaussa sekä torjuvat transihmisten syrjäytymistä ja syrjintää työpaikoilla. Lisäksi jäsenvaltioiden viranomaisten tulee edistää järjestelmällistä tutkimusta ja erillisen tiedon keruuta syrjinnästä kaikilla elämänaloilla, sekä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen asioiden mukaanottoa yleisissä asennekyselyissä ja mielipidetiedusteluissa.

EU:n perusoikeusvirasto (FRA) julkaisi vuonna 2013 selvityksen seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien kokemasta syrjinnästä ja antoi siihen pohjautuen suosituksia EU-toimielimille ja jäsenmaille. FRA suosittelee EU:ta ja sen jäsenmaita laatimaan toimintaohjelmia, joilla edistetään seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien perusoikeuksien toteutumista ja/tai sisällyttämään seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien kysymykset kansallisiin ihmisoikeustoimintaohjelmiinsa tai strategioihinsa. Erityistä huomiota tulisi kohdistaa transihmisten ja nuorten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ihmisten tilanteille. Suosituksissa painotetaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien tukemista ja julkiseen keskusteluun osallistumista. EU-jäsenmaita kannustetaan toteuttamaan yksityiskohtaista ja kohdennettua tutkimusta seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien ihmisten tilanteesta ja sisällyttämään nämä kysymykset kansallisiin muihin tutkimuksiinsa.

FRA antoi useita suosituksia työelämän syrjintään liittyen. Jäsenmaiden tulisi tukea tasa-arvoelimiä ja muita valituksia käsitteleviä tahoja näiden pyrkimyksissä tiedottaa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluville toiminnastaan sekä laatia kohdennettua kampanjointia työpaikoille ja ammatillisiin oppilaitoksiin. EU-jäsenmaiden tulisi tukea työmarkkinakeskusjärjestöjä monimuotoisuuden ja syrjimättömyyden edistämiseksi ja varmistaa, että työnantajilla on linjauksia yhdenvertaisen kohtelun edistämiseksi. Erityistä huomiota tulisi kiinnittää transihmisten aseman parantamiseen ja heidän yksityisyyden suojansa toteutumiseen työpaikoilla. FRA katsoo myös, että EU:n jäsenmaiden tulisi varmistaa sukupuolenkorjauksen toimivuus ja se, ettei ihmisarvoa tai vapautta loukata prosessissa.

FRA toteaa, että jäsenmaiden tulee varmistaa, että koulut tarjoavat seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluville nuorille turvallisen ja kannustavan oppimisympäristön. Kouluja tulisi kannustaa kiusaamisen vastaiseen työhön. Jäsenmaiden tulisi myös varmistaa, että koulujen opetussuunnitelmiin sisältyy puolueetonta tietoa seksuaalisesta suuntautumisesta, sukupuoli-identiteetistä ja sukupuolen ilmaisusta.

EU-jäsenmaiden tulisi varmistaa, että myös terveydenhuollon henkilökunnalle on tarjolla riittävä koulutus. Erityisesti transihmisten osalta tulisi varmistaa palveluiden syrjimättömyys. Kansallisissa terveyssuunnitelmissa tulisi olla jakso seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvista terveydenhuollon asiakkaina ja tulisi varmistaa, että tutkimus, koulutus ja terveyspolitiikka ottavat huomioon seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt.

FRA kannustaa jäsenmaita vahvistamaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen suojaa syrjinnän ja viharikosten kohteena. Keinoina tähän FRA mainitsee lainkäyttöviranomaisten koulutuksen ja uhrien tukipalvelut. Viharikosten aliraportoinnin torjumiseksi esitetään lisäksi muun muassa tilastoinnin kehittämistä ja yhteistyötä järjestöjen kanssa.

3 Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien oikeuksien toteutumisen puutteet Suomessa

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisessa on työryhmän havaintojen mukaan ongelmia monilla eri elämänalueilla. Osittain ongelmien taustalla ovat seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kohdistuvat kielteiset asenteet ja syrjintä. Osittain puutteet johtuvat tietämättömyydestä tai siitä, että lainsäädäntö tai järjestelmä on ns. heteronormatiivista eikä tunnista seksuaalisen suuntautumisen, sukupuoli-identiteetin, sukupuolen ilmaisun tai perhemuotojen moninaisuutta. Joiltakin osin ongelmat ovat yleisempiä, useita eri ihmisryhmiä koskettavia, mutta niillä on erityistä merkitystä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ihmisten oikeuksien toteutumisen näkökulmasta.

3.1 Syrjintä työpaikoilla ja oppilaitoksissa on yleistä

Syrjintä, kielteiset asenteet ja näkymättömyys vaikuttavat oleellisesti mahdollisuuksiin opiskella ja kouluttautua sekä mahdollisuuksiin hankkia toimeentulo valitsemallaan ammatilla ja työllä.

EU:n perusoikeusviraston (FRA) vuonna 2013 julkaisemassa laajassa kyselytutkimuksessa¹⁵ nousivat Suomen osalta esiin erityisesti syrjintä työelämässä ja koulutuksessa sekä häirintä ja vakavimmillaan viharikokset. Viimeisen vuoden aikana 15 prosenttia suomalaisista vastaajista oli kokenut syrjintää työpaikallaan (EU-keskiarvo 20 prosenttia). Kielteisiä asenteita työpaikallaan oli kohdannut 27 prosenttia vastaajista. Viiden vuoden aikana epäoikeudenmukaista kohtelua oli kokenut 23 prosenttia vastaajista. Jälkimmäiset luvut ovat hieman matalampia kuin EU:ssa keskimäärin. Koulutuksessa syrjintää henkilökunnan taholta oli kokenut 13 prosenttia vastaajista viimeisen vuoden aikana (EU-keskiarvo 18 prosenttia). Kielteisiä kommentteja tai käytöstä oli kokenut 67 prosenttia, mikä on hieman vähemmän kuin EU:ssa keskimäärin.

Vuonna 2012 toteutetun Eurobarometrin¹⁶ ”Syrjintä EU:ssa vuonna 2012” tulokset kertovat koko väestön syrjintään liittyvistä kokemuksista ja näkemyksistä. Puolet

¹⁵ FRA:n Euroopan laajuisen kyselytutkimuksen vastasi yli 90 000 seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvaa henkilöä. Kysely ei ole edustava, mutta sen laajin kysely seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kokemasta syrjinnästä. Suomalaisia vastaajia oli 3439, joista lähes 3000 ilmoitti itsensä seksuaalivähemmistöön kuuluvaksi ja vajaa 500 ilmoitti itsensä sukupuolivähemmistöön kuuluvaksi.

¹⁶ Eurobarometriin haastateltiin vähän yli 1000 suomalaista, koko EU-alueella vähän yli 26 000 henkeä.

suomalaisista vastaajista piti syrjintää seksuaalisen suuntautumisen perusteella yleisenä. Transsukupuolisten ja muiden transihmisten syrjintää piti yleisenä hieman useampi, 51 prosenttia vastaajista. Vastaajista 32 prosenttia arvioi, että seksuaali- tai sukupuoli-vähemmistöön kuulumisesta olisi haittaa työhönottotilanteessa, jossa on kaksi tasaver- taista hakijaa. Luvut ovat EU:n keskiarvoa korkeampia.

3.2 Väkivalta ja turvattomuus

Erityisen huolestuttavia ovat väkivaltaa ja sen uhkaa koskevat tulokset. EU:n perusoi- keusvirasto FRA:n selvitykseen vastanneista suomalaisista 31 prosenttia oli kokenut viiden vuoden aikana väkivaltaa tai sen uhkaa. Sukupuolivähemmistöön kuuluvien vas- taajien osalta luku on 40 prosenttia. Nämä luvut ovat EU-keskiarvoa korkeampia. Suo- messa poliisin tietoon tullut ns. viharikollisuus on kuitenkin vähäistä.

Keväällä 2013 seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien nuorten hyvinvointia Suomessa kartoitettiin verkkokyselyllä.¹⁷ Tutkimuksen mukaan nämä sateenkaarinuoret voivat keskimäärin huonommin kuin muut nuoret. Tutkimuksen muodostama käsitys ei kuitenkaan ole yksiselitteisesti kielteinen tai myönteinen, vaan useimmat seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat nuoret voivat hyvin, vaikka suurimmalla osalla on kokemuksia asenteista johtuvista vaikeuksista ja haasteista. Jopa 70 prosenttia sateen- kaarinuorista oli kokenut ahdistelua ja syrjintää. Kokemukset väkivallasta olivat huo- mattavasti tavallisempia kuin muilla suomalaisnuorilla.

Koulu koettiin turvattomaksi ympäristöksi. Enemmistö koulukiusaamisesta opettajalle kertoneista nuorista koki, ettei kiusaamisesta kertominen ollut johtanut mihinkään. Tur- vattomaksi ympäristöksi koettiin myös urheilu, armeija ja työpaikka.

3.3 Aliraportointi ja oikeussuojakeinojen ongelmat

Tutkimuksissa nousee esiin myös se, että ongelmista ei aina raportoida eteenpäin. FRA:n kyselytutkimuksen mukaan viimeisimmistä syrjintätapauksista valitettiin eteen- päin vain 7 prosentissa tilanteista. Väkivallan ja ahdistelun osalta luku oli 18 prosenttia. Nämä luvut olivat hieman EU-keskiarvon alapuolella. Yleisimmät selitykset syrjinnän raportoimatta jättämiseen olivat, ettei ilmoittamisen uskota johtavan mihinkään tai että syrjintä on niin yleistä, että ilmoittaminen olisi turha vaiva. Väkivallan osalta yleisin syy rikosilmoituksen tekemättä jättämiseen oli, että asiaa pidettiin vähäisenä. Muita yleisiä syitä olivat muun muassa järkytys, kyky hoitaa asia itse/lähipiirin kanssa ja

¹⁷ Kyselyyn osallistui noin 1600 nuorta, joiden ikä oli 15–25 vuotta. Vastaajista 1449 nuorta ilmoitti kuu- luvansa seksuaalivähemmistöön. Yhteensä 369 vastaajaa ilmoitti omaavansa transidentiteetin (transihmi- nen, transsukupuolinen, transmies, transnainen, transgender, transvestiitti). Seitsemän osanottajaa ilmoitti olevansa intersukupuolisia.

epäusko siihen, että ilmoitus johtaisi mihinkään. Nuorisotutkimusverkoston kyselytutkimuksessa esiin nousi yleisenä selittävänä tekijänä se, että nuoren olisi ilmoittaessaan täytynyt paljastaa kuuluvansa seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön. Aliraportointi selittää eroa väkivaltakokemusten ja tilastoitujen rikosten välillä.

Syrjinnän uhrien kokemuksia oikeussuojakeinojen toimivuudesta on selvitetty Ihmisoikeusliiton vuonna 2013 julkaisemassa tutkimuksessa, jossa haastateltiin 39 syrjinnän uhria. Tutkimus ei koskenut pelkästään seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien ihmisten kohtaamaa syrjintää, mutta se antaa olennaista tietoa oikeusturvan toteutumisesta. Oikeusturvakeinojen haasteiksi ja esteiksi tutkijat toteavat haastattelujen perusteella muun muassa prosessin aiheuttaman henkisen kuormituksen, prosessin keston ja viranomaisten toiminnan, kuten pompottamisen eri viranomaiselta toiselle. Haasteita ja esteitä ovat myös prosessin työläys, tiedonpuute eri valitusreiteistä, kustannukset tai pelko kustannuksista ja asianajajan asiantuntemuksen puute. Vain pieni osa syrjinnän uhreista koki, että valitusprosessin seuraukset olivat olleet riittäviä. Ne jotka eivät pitäneet seurauksia riittävinä, nostivat esille, että seurausten olisi pitänyt olla ankarammat tai että viranomaisilla pitäisi olla sellaisia keinoja käytettävissä, joilla vastapuolen toimintaa voitaisiin tosiasiallisesti muuttaa. Syrjinnän, häirinnän ja väkivallan yleisyys on jo sinänsä huolestuttava ilmiö, mutta erityisen ongelmallista on, jos ongelmiin ei uskota olevan ratkaisuja.

Yhdenvertaisuuslainsäädäntöä ja tasa-arvolakia ollaan uudistamassa niin, että syrjintäsuoja ja syrjinnän uhrien matalan kynnyksen oikeussuojakeinot paranisivat.¹⁸ Syrjintä seksuaalisen suuntautumisen perusteella olisi kielletty koko yhdenvertaisuuslain soveltamisalalla. Nykyisen vähemmistövaltuutetun tilalle tulisi yhdenvertaisuusvaltuutettu, jonka toimivaltaan kuuluisi myös seksuaalivähemmistöihin kuuluvien kohtaama syrjintä. Samalla lain tasolla vahvistettaisiin, että syrjintä sukupuoli-identiteetin tai sukupuolen ilmaisun perusteella on tasa-arvolaisissa kiellettyä syrjintää, jonka valvonta kuuluisi tasa-arvovaltuutetun toimivaltaan.

3.4 Heikompi terveydentila

Syrjintä, kielteiset asenteet ja näkymättömyys vaikuttavat kielteisesti seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien terveyteen. Nuorisotutkimusverkoston Hyvinvoiva sateenkaarinuori -kyselytutkimuksessa käsiteltiin myös terveydentilaa. Huonompi terveys ja epäterveellisemmät elämäntavat olivat seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien nuorten keskuudessa keskimääräistä yleisempiä. Tutkimuksessa nousi esiin erityisesti tyytymättömyys psyykkiseen terveydentilaan. Sateenkaarinuorilla on muihin nuoriin verrattuna enemmän masennus- ja ahdistusoireita, itsetuhoisia ajatuksia ja itsetuhoista käyttäytymistä. Tämä vastaa järjestöjen kokemusta lhbti-ihmisten terveyden ongelmista.

¹⁸ Hallituksen esitys yhdenvertaisuuslaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi (HE 19/2014 vp)

3.5 Perhelainsäädäntö ei tunnista yhdenvertaisesti sateenkaariperheitä

Sateenkaariperheiden ja samaa sukupuolta olevien pariin oikeus yksityis- ja perhe-elämään ei toteudu täysimääräisesti. Sateenkaariperheellä tarkoitetaan perhettä, jossa ainakin yksi vanhemmista kuuluu seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön. Haasteita on muun muassa oikeudessa perhe-etuuksiin, perheen sisäisen adoptioprosessin kestossa, samaa sukupuolta olevien pariin avioliitton tunnistamisessa ja avioliiton jatkumisessa sukupuolen korjauksen jälkeen. Nämä seikat vaikuttavat paitsi yleisellä tasolla sateenkaariperheiden kokemukseen viranomaisista ja yhteiskunnasta, myös käytännössä muun muassa siihen, millaisia perhevapaita on mahdollista käyttää. Sateenkaariperheiden näkökulmasta on ongelmallista myös se, ettei lainsäädäntö tunnista sellaisia perhemuotoja, joissa lapsesta kantaa vastuuta useampi kuin kaksi vanhempaa. Rekisteröity parisuhde ei takaa aivan samoja oikeuksia ja velvollisuuksia kuin avioliitto. Rekisteröity parisuhde koetaan ongelmalliseksi myös siksi, että siviilisäädyn ilmoittaessaan joutuu kertomaan kuuluvansa seksuaalivähemmistöön.

3.6 Sukupuolenkorjauksen menettelyt loukkaavat muiden oikeuksien toteutumista

Sukupuolen juridista vahvistamista koskevan lain¹⁹ vaatimukset ovat esteenä transsukupuolisten ihmisten itsemääräämisoikeuden toteutumiselle. Suomessa sukupuolen vahvistamisen edellytyksenä transsukupuolisille henkilöille ovat 18 vuoden ikä, Suomen kansalaisuus tai pysyvä asuinkunta Suomessa, lisääntymiskyvyttömyys ja se, että hakija elää omaksi kokemansa sukupuolen roolissa. Laki edellyttää myös, ettei henkilö ole avioliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa. Naimattomuusvaatimuksesta voidaan kuitenkin poiketa, jos henkilön puoliso antaa suostumuksensa sukupuolen vahvistamiseen. Puolison annettua maistraatille suostumuksensa, avioliitto muuttuu ilman eri toimenpiteitä rekisteröidyksi parisuhteeksi ja rekisteröity parisuhde vastaavasti avioliitoksi eli henkilön siviilisäätymuuttuu. Käytännössä juridisen sukupuolen korjaaminen estää siis henkilön muiden ihmisoikeuksien täysimääräistä toteutumista. Sosiaali- ja terveysministeriö on asettanut työryhmän uudistamaan sukupuolen juridista vahvistamista koskevaa lainsäädäntöä. Työryhmän tehtävänä on valmistella tarvittavat ehdotukset lainmuutoksista, jotka koskevat lisääntymiskyvyttömyys- ja naimattomuusvaatimuksia sukupuolen vahvistamisessa. Lisäksi työryhmän on arvioitava mahdolliset muut transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annetun lain muutostarpeet.

Sukupuolenkorjaukseen liittyvät terveystalvet kuuluvat Suomessa julkisen terveydenhuollon piiriin. Hoitojärjestelmän ja sukupuolen juridisen vahvistamisen kytkökset ovat kuitenkin ongelmallisia. Sukupuolen juridinen vahvistaminen on riippuvainen

¹⁹ Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta (563/2002)

hoitoprosessista ja esimerkiksi Kelan käytännössä lääkityksen korvattavuus riippuu puolestaan edelleen sukupuolen juridisesta vahvistamisesta.

Intersukupuolisten lasten hoitokäytännöt ovat ongelmallisia siltä osin, kuin lapsille tehdään peruuttamattomia toimenpiteitä ilman lääketieteellisiä perusteita.

Sukupuolenkorjausprosessi altistaa syrjinnälle työelämässä ja koulutuksessa, sillä transsukupuolisuuteen kohdistuu voimakkaitakin ennakkoluuloja, eikä sukupuolenkorjausta ole ainakaan kaikissa vaiheissa mahdollista säilyttää yksityisasiana. Myös transvestisuus ja muu valtaväestöstä eroava sukupuoli-identiteetti tai sukupuolen ilmaisu altistavat syrjinnälle, jos ne tulevat ilmi. Yhteiskunnan eri elementtien rakentuminen kahden sukupuolen normin perustalle estää sukupuolivähemmistöön kuuluvien ihmisten osallistumista.

3.7 Näkymättömyys ja pelko rajaavat elämää

Pelko seksuaalisen suuntautumisen, sukupuoli-identiteetin tai sukupuolen ilmitulosta ja ilmitulon seurauksista voi olla voimakasta, jolloin sillä on kielteisiä vaikutuksia ihmisen hyvinvointiin. Tämä kehä ilmenee eri elämänalueilla, kuten työelämässä, koulutuksessa ja vapaa-ajan harrastuksissa. Pelko voi estää myös esimerkiksi osallistumista päätöksentekoon tai yksityis- ja perhe-elämästä nauttimista. Tämän vuoksi myönteisen asenneilmapiirin luominen on tarpeellista. Jokaisen ihmisen seksuaalinen suuntautuminen, sukupuoli-identiteetti ja sukupuolen ilmaisu ovat heidän yksityisyytensä piiriin kuuluvia seikkoja, mutta myös seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ihmisten tulee voida niin halutessaan kertoa yksityis- ja perhe-elämästään ilman pelkoa kielteisistä seurauksista. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksia tukevan ilmapiirin luominen edellyttää julkilausuttua hyväksyntää ja sen osoittamista käytännössä.

Sateenkaarijärjestöjen eurooppalainen kattojärjestö ILGA-Europe laatii vuosittain selvityksen seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien asemasta Euroopassa lainsäädännön ja kansallisten politiikkojen valossa.²⁰ Sen osana julkaistaan indeksi, jossa kunkin maan lainsäädännön ja politiikkojen tasoa arvioidaan prosenttilukuna täyden onnistumisen ollessa 100 prosenttia. Vuoden 2013 vertailussa Suomi sijoittui keskivälille (47 prosenttia), EU-jäsenvaltioiden sijoituessa välille 18 prosenttia (Bulgaria) ja 77 prosenttia (Yhdistyneet kuningaskunnat). On huomionarvoista, että Suomen sijoitus on selvästi heikompi kuin muilla Pohjoismailla. Osittain tämä selittyy uudistettavana olevan yhdenvertaisuuslain tämän hetkisillä puutteilla, mutta vaikutusta on myös sillä, että kaikissa muissa Pohjoismaissa on voimassa sukupuolineutraali avioliittolaki. Vuoden 2014 vertailussa Suomen sijoitus tippui hieman, koska muut maat ovat kehittäneet lainsäädäntöään ja politiikkojaan. Eniten kehitystä tapahtui vuoden aikana Maltalla ja Montenegrossa, jotka molemmat ohittivat listalla Suomen.

²⁰ Tutkimus löytyy linkistä:

http://www.ilga-europe.org/home/publications/reports_and_other_materials/rainbow_europe

Seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuuden huomioimatta jättäminen heikentää luottamusta viranomaisiin ja vaikuttaa esimerkiksi julkisten palveluiden käyttöön ja niiden toimivuuteen seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien kannalta. Viranomaisten tulisi olla ennaltaehkäisemässä syrjintää ja edistämässä yhdenvertaisuutta, mutta järjestöjen kokemus on päinvastoin se, että lhbti-ihmiset kohtaavat kielteisiä asenteita ja hankaluuksia nimenomaan viranomaisten kanssa asioidessaan ja julkisia palveluita käyttäessään.

4 Johtopäätökset ja toimenpide-ehdotukset

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden oikeudet ovat kansainvälisesti tarkasteltuna yksi hyvä mittari sille, miten vakavasti kyseinen valtio suhtautuu ihmisten yhdenvertaisuuden toteuttamiseen. Kansainvälisen ihmisoikeussopimusjärjestelmän heikkouksista johtuen, tai kenties juuri sen vuoksi, erot valtioiden välillä ovat suuria. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden oikeudet ovat edenneet isoin harppauksin parina viime vuosikymmenenä monissa valtioissa. Matka yhdenvertaisuuteen oikeuksiin on kuitenkin vielä pitkä eikä Suomi sijoitu tässä vertailussa mitenkään korkealle. Suomen tärkein verrokkiryhmä löytyy Euroopasta, mutta on kiinnostavaa, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien oikeuksien kehitys ei ole leimallisesti eurooppalainen projekti, vaan edelläkävijöitä löytyy myös muilta mantereilta ja kehitys on ollut verraten nopeaa.

Julkisella vallalla on perustuslain 22 §:n mukaisesti velvollisuus turvata perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Tämä velvoite koskee myös eri väestöryhmien, kuten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien, perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista. Turvaamisvelvoite edellyttää valtiolta aktiivisia toimia oikeuksien toteutumisen edistämiseksi, kansainvälisen minimitason seuraaminen ei riitä. On myös Suomen kansainvälisen ihmisoikeustoiminnan uskottavuuden kannalta varsin kyseenalaista, jos kansallisesti turvattava perus- ja ihmisoikeuksien taso poikkeaa kovinkin paljon esimerkiksi muista Pohjoismaista.

Tutkimustiedon valossa on selvää, että Suomessa esiintyy huolestuttavassa määrin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluviin henkilöihin kohdistuvia kielteisiä asenteita ja syrjintää. Erityisen huolestuttavaa on, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluminen altistaa myös väkivallalle. Syrjinnästä ja väkivallasta raportoidaan eri syistä vain harvoin eteenpäin. Tämä koskee myös lapsia ja nuoria, jotka eivät kerro ongelmilanteista esimerkiksi opettajalle. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ihmisten kannalta on oleellista, että yhdenvertaisuus ja syrjinnän kieltä toteutuvat tehokkaasti. Sekä lainsäädäntöä että sen toimeenpanoa tulee vahvistaa.

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden oikeuksien täysimääräiseksi toteuttamiseksi ei kuitenkaan riitä yksin syrjinnän vastaisen lainsäädännön ja työn kehittäminen, vaan myös muuta lainsäädäntöä on tarkasteltava ja viranomaisten toimintaa kehitettävä myös seksuaalisen suuntautumisen, sukupuoli-identiteetin ja sukupuolen ilmaisun moninaisuuden näkökulmasta. Keskeisiä alueita ovat työelämä, koulutus ja terveyspalvelut. Erityisen tärkeää on turvata lasten ja nuorten tasapainoinen kasvu perusopetuksessa, toisella asteella ja lasten ja nuorten harrastustoiminnassa. Myös perhelainsäädäntö ja sukupuolenkorjaukseen liittyvä lainsäädäntö on seksuaali- ja sukupuoli-vähemmistöihin kuuluvien oikeuksien toteutumisen kannalta uudistuksen tarpeessa.

Perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen seuranta seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden osalta edellyttää systemaattista tiedonkeruuta ja tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien ihmisten kokemasta syrjinnästä ja laajemmin heidän hyvinvoinnistaan, toiveistaan ja tarpeistaan. Myös kansainvälinen kehitys ja Suomen saamat suositukset auttavat tunnistamaan muutostarpeita.

Suomessa syrjinnän vastainen työ on jakautunut eri hallinnonaloille. Sosiaali- ja terveysministeriö vastaa sukupuolten tasa-arvoon liittyvistä kysymyksistä. Sukupuolivähemmistöjen asema ja sen parantamistarpeet ovat viime vuosina nousseet osaksi tasa-arvopolitiikkaa. Yleisestä yhdenvertaisuuden edistämisestä vastaa sisäministeriö. Sisäministeriön työ on painottunut etnisen yhdenvertaisuuden kysymyksiin, mutta esimerkiksi syrjinnän seurantatyössä ovat olleet mukana myös seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt. EU-tason koordinaatiosta on vastannut sosiaali- ja terveysministeriön sekä sisäministeriön lisäksi oikeusministeriö. Kansainvälisestä ihmisoikeuspolitiikasta vastaa ulkoministeriö. Joidenkin vähemmistöryhmien, kuten vammaisten ja romanien, aseman parantamiseksi on laadittu erityinen toimintaohjelma.²¹ Näiden toimintaohjelmien laadimisesta ja toimeenpanon koordinoinnista on vastannut sosiaali- ja terveysministeriö.

Niin Suomen saamissa suosituksissa kuin käytännön viranomaistoiminnassakin on noussut esille tarve tehdä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksien edistämistä nykyistä tehokkaammin ja koordinoitummin. Työryhmän työssä tunnistetut ongelmatkohdat, tutkimuslähteet, kansainväliset suositukset ja toimenpide-ehdotukset voisivat toimia pohjana toiminnan kehittämiseksi.

Tarkastelunsa pohjalta työryhmä ehdottaa seuraavia toimenpiteitä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen vahvistamiseksi:

Syrjinnän vastainen lainsäädäntö ja työ

- Yhdenvertaisuuslainsäädännön ja tasa-arvolain uudistukset on toteutettava viipymättä niin, että eri syrjintäperusteista johtuva syrjintä on tehokkaasti kielletty ja syrjinnän uhreilla on käytettävissään tehokkaat ja yhtäläiset oikeussuojakeinot.
- Valvontaviranomaisten resursseista ja tiedonkeruusta on huolehdittava.
- Tietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien oikeuksista, seksuaalisen suuntautumisen, sukupuoli-identiteetin ja sukupuolen ilmaisun moninaisuudesta, yhdenvertaisuuden edistämisen hyvistä käytännöistä ja syrjinnän uhrien oikeussuojakeinoista on levitettävä tehokkaasti.

²¹ Suomen romanipoliittinen ohjelma (STM:n selvityksiä 2009:57); Valtioneuvoston periaatepäätös Suomen romanipoliittikan linjauksiksi (STM:n selvityksiä 2010:16); Vahva pohja osallisuudelle ja yhdenvertaisuudelle. Suomen vammaispoliittinen ohjelma Vampo 2010–2015 (STM:n julkaisuja 2010:4).

- Eri ongelmatilanteissa syrjinnän uhreja auttavien viranomaisten, kuten poliisin ja alueellisten työsuojeluviranomaisten, toimintaa on kehitettävä muun muassa harkitsemalla erityisten lhbti-yhteys henkilöiden nimittämistä, seksuaali- ja sukupuolivähemmistöille kohdennettua tiedottamista ja/tai henkilöstön koulutusta.
- Aliraportointia ja sen syitä on seurattava ja ryhdyttävä tarvittaessa toimenpiteisiin jotta raporttoimatta jättäminen ei johtuisi ainakaan turvajärjestelmän heikkouksista.

Muu lainsäädäntö

- Samaa sukupuolta olevien pariin ja sateenkaariperheiden yhdenvertaisen kohtelun varmistamiseksi on säännöllisesti arvioitava lainsäädännön toimivuutta ja tehtävä tarvittavat muutokset. Erityisesti vanhemmuuden tunnustamista, perhe-etuuksia ja -vapaita koskeva lainsäädäntö on sateenkaariperheiden näkökulmasta epäjohtonmukaista ja toimimatonta.
- Sukupuolenkorjausta koskeva lainsäädäntö tulee viipymättä uudistaa niin, että se turvaa yksilön koskemattomuuden ja itsemääräämisoikeuden.
- Sukupuoli-identiteetti tulee lisätä rikoslaisissa mainittujen vihamotiivien luetteloon.
- Nimilain ja väestötietojärjestelmästä annetun lain toimivuutta tulee tarkastella sukupuolivähemmistöön kuuluvien näkökulmasta.

Muu kehittämistyö

- Valtakunnallisissa opetussuunnitelmien perusteissa ja paikallisissa opetussuunnitelmissa (esi- ja perusopetus) tulee ottaa huomioon seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien yhdenvertaisuuden edistäminen, erityisesti tiedon lisääminen ja kiusaamisen estäminen.
- Opettajankoulutuksessa ja sosiaali- ja terveysalan ammattilaisten koulutuksessa on käsiteltävä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien kohtaamia ongelmatilanteita, jotta ammattilaiset osaavat tunnistaa ja ottaa huomioon myös seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvat oppilaat ja asiakkaat, samaa sukupuolta olevat parit ja sateenkaariperheet.
- Työhyvinvoinnin osana on tarkasteltava myös seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien työntekijöiden hyvinvointia.

-
- Koulutusta työnantajille, luottamusmiehille ja työsuojeluvaltuutetuille seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä työelämässä, jotta muun muassa työehtosopimukset ja työsopimukset laadittaisiin niin, että niissä otetaan yhdenvertaisella tavalla huomioon samaa sukupuolta olevat parit ja sateenkaari-perheet.
 - Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien näkökulma on otettava mukaan erilaiseen kehittämistyöhön, muun muassa terveydenhuollon kehittämissuunnitelmiin, lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelmiin ja vanhustyön strategioihin.

Tiedonkeruu

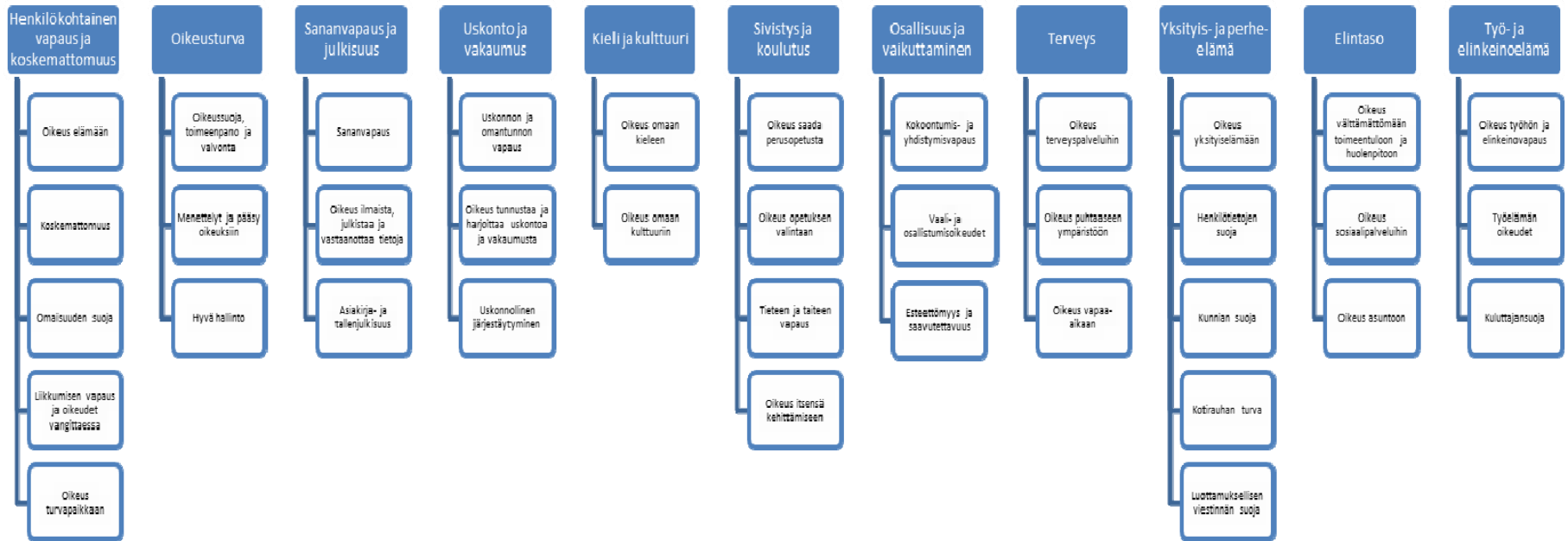
- Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kohtaamista ongelmista on kerättävä lisää, erityisesti koskien väkivaltaa, sen uhkaa ja rikosten raportointia.
- Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien tilannetta on selvitettävä myös yleisissä terveyskyselyissä, asennekyselyissä ja mielipidetiedusteluissa, kuten esimerkiksi kouluterveyskyselyssä ja työolotutkimuksessa.

Koordinaatio

- Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen perus- ja ihmisoikeuksien täysimääräistä toteutumista tukemaan on perusteltua laatia kansallinen strategia tai toimenpideohjelma.
- Toimivan strategian luominen edellyttää viranomaisten selkeää työnjakoa ja vastuuministeriön/vastuuministeriöiden nimeämistä ja hallinnonalojen välistä yhteistyötä sekä tiivistä yhteistyötä kansalaisyhteiskunnan kanssa.

LIITE

Taulukko, esimerkkejä eri elämänalueisiin liittyvistä perus- ja ihmisoikeuksista

ELÄMÄNALUE				
Henkilökohtainen vapaus ja koskemattomuus				
OIKEUS	TUNNISTETUT ONGELMAT	LÄHDE	KV- VELVOITTEET	TOIMENPIDE-EHDOTUKSET
Oikeus elämään	1. Ihbti-ihmisten korkeampi itsetuhoisuus	Hon hen han. Ungdomsstyrelsen 2010 McNeil et al: Speaking from the margins. 2013 McNeil et al: Trans Mental Health Study 2012 Mitä kuuluu sateenkaarinuorille Suomessa? Seta ja Nuorisotutkimusseura 2014	Euroopan Neuvoston ministerikomitean suositus CM/Rec(2010)5; liite 1, suositus 33. ¹	Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt huomioon itsemurhien ennalta ehkäisyssä.

¹ Jäsenvaltioiden olisi toteutettava asianmukaiset lainsäädäntötoimet ja muut toimet, joilla varmistetaan, että korkeinta saavutettavissa olevaa terveyden tasoa voidaan tosiasiallisesti nauttia ilman seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvaa syrjintää; jäsenvaltioiden olisi erityisesti otettava huomioon lesbojen, homojen ja biseksuaalien sekä transsukupuolisten henkilöiden erityistarpeet kehitettäessä kansallisia terveydenhoitosuunnitelmia, mukaan lukien toimet itsemurhien ehkäisemiseksi, terveystutkimukset, lääketieteen opetussuunnitelmat ja opetuskurssit ja aineistot, sekä valvottaessa ja arvioitaessa terveydenhoitopalvelujen laatua.

<p>Koskemattomuus</p>	<p>2. Seksuaali- ja sukupuolivähemistöihin kohdistuvat viharikokset</p>	<p>Poliisin tietoon tullut viharikollisuus Suomessa 2010 (Niemi), 2011 (Niemi ja Sahramäki), 2012 (Tihveräinen)</p> <p>EU LGBT survey, Perusoikeusvirasto 2013</p> <p>Riitelemine on pienelle ihmiselle raskasta. SM 2013</p> <p>Mitä kuuluu sateenkaarinuorille Suomessa? Seta ja Nuorisotutkimusseura 2014</p> <p>Naisiin kohdistuvan väkivallan vähentämisen ohjelma. STM 2010</p> <p>Setan ja Trasekin tiedot</p>	<p>Euroopan neuvoston ihmisoikeuskomissaarin Nils Muiznieksin maaraportti 2012 CommDH(2012)27; kohta 108²</p> <p>Suomelle annettu UPR-suositus nro 90.8 (2012)³</p> <p>Euroopan neuvoston ihmisoikeuskomissaari Hammarbergin suositukset CommDH/IssuePaper(2009) 2, suositus 2⁴</p>	<p>Sukupuoli-identiteetti rikoslakiin koventamisperusteena mainittujen vihamotiivien luetteloon.</p> <p>Poliisille systemaattisempaa koulutusta viharikosten tunnistamisesta ja kirjaamisesta ja uhrien kohtaamisesta, esim. Ruotsissa poliisilla on erilliset lhbti-viharikosyksiköt.</p>
------------------------------	---	---	--	--

² The Commissioner welcomes the explicit prohibition of homophobic hate crime in the Penal Code. He urges the Finnish authorities to extend the prohibition also to hate crime with specific reference to gender identity. The reform of equal treatment legislation should address the current gaps concerning the grounds of sexual orientation. The authorities should give particular attention to improving the protection afforded to trans people and intersex persons. The Commissioner calls for the abolition of infertility and non-marriage requirements for the official recognition of gender reassignment and notes the establishment of a working group by the Ministry of Social Affairs and Health to assess the issue. The specific protection needs of intersex persons, including intersex children, should be identified and addressed in cooperation with civil society organisations representing them. The Government should also assess whether the network of contact persons for human rights will be in a position to provide sufficient coordination for LGBTI-related issues among the ministries, or whether a particular ministry should be entrusted with the task specifically.

³ ”90.8. lisää pyrkimyksiään torjua seksuaaliseen suuntautumiseen ja sukupuoli-identiteettiin perustuvaa syrjintää, muun muassa arvioimalla uudelleen kansallista lainsäädäntöään ja hallintoon tarkoituksena poistaa lesboihin, homoihin ja biseksuaaleihin sekä transihmisiin ja intersukupuolisiin kohdistuva syrjintä, joka liittyy näiden henkilöiden perheoikeudellisiin asioihin ja vanhempainoikeuksiin sekä heidän oikeuteensa henkilökohtaiseen turvallisuuteen ja koskemattomuuteen” (hyväksyty)

⁴ Enact hate crime legislation which affords specific protection for transgender persons against transphobic crimes and incidents;

	<p>3. Seksuaali- ja sukupuoli- vähemmistöihin kuuluvat lapset ja nuoret kärsivät fyysisen ja henkisen koskemattomuuden loukkauksista kouluissa ja oppilaitoksissa</p>	<p>Kuka ei kuulu joukkoon? Lasten ja nuorten kokemaa syrjintää Suomessa. SM 2010</p> <p>Syrjintää koulutuksessa ja vapaa-ajalla - Erityistarkastelussa seksuaali- ja sukupuoli- vähemmistöihin kuuluvien nuorten syrjintäkokemukset toisen asteen oppilaitoksissa. SM 2010</p> <p>Mitä kuuluu sateenkaarinuorille Suomessa? Seta ja Nuorisotutkimusseura 2014</p> <p>Hon hen han. Ungdomsstyrelsen 2010</p>	<p>Ihmisoikeuskomissaari Hammarbergin suositukset CommDH/IssuePaper(2009) 2, suositus 7⁵</p> <p>Euroopan Neuvoston ministerikomitean suositus CM/Rec(2010)5; liitteen 1 suositus 31.⁶</p>	<p>Opetussuunnitelman perusteiden uudistuksissa (esi- ja perusopetus) ja varhaiskasvatuslain uudistuksessa huomioon otettiin ihmisten yhdenvertaisuuden edistäminen.</p> <p>Opettajien koulutukseen mukaan seksuaali- ja sukupuoli- vähemmistöjen oikeudet (OKM selvitys demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksesta opettajankoulutuksessa).</p> <p>Kiusaamisen vastainen työ ja enemmän psykologista tukea opiskelijoille toisella asteella (OPH:n hanke).</p> <p>Oppilaitosten tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnittelussa panostetaan kiusaamisen vastaiseen työhön.</p>
--	---	---	---	--

⁵ Prepare and implement policies to combat discrimination and exclusion faced by transgender persons on the labour market, in education and health care;

⁶ Ottaen asianmukaisesti huomioon lapsen edun ensisijaisuuden jäsenvaltioiden olisi toteutettava asianmukaiset opetushenkilöstöön ja oppilaisiin kohdistuvat lainsäädäntötoimet ja muut toimet, joilla varmistetaan, että oikeutta koulutukseen voidaan tosiasiallisesti nauttia ilman seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvaa syrjintää; tähän sisältyy erityisesti se, että turvataan lasten ja nuorten oikeus koulutukseen turvallisessa ympäristössä vapaina väkivallalta, kiusaamiselta, sosiaaliselta syrjäyttämislta ja muulta syrjivältä ja halventavalta kohtelulta, joka liittyy seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin.

	<p>4. Intersukupuolisille lapsille ilman lääketieteellisiä perusteita tehtäviin leikkauksiin liittyvät ongelmat</p>	<p>Asiantuntija Mika Venhola</p> <p>Trans and intersex people. EU 2012</p> <p>Saksan eettisen neuvoston (Ethikrat) kannanotto 23.2.2012</p> <p>Transtukipisteen materiaalit intersukupuolisuudesta</p>	<p>Muiznieksin maaraportti 2012 CommDH(2012)27; kohta 108</p> <p>Euroopan neuvoston kannanotto lasten fyysisestä koskemattomuudesta (1952/2013)</p>	<p>Intersukupuolisten lasten hoitokäytäntöjen selvittäminen ja hoito-ohjeistus.</p>
--	---	--	---	---

	<p>5. Lisääntymiskyvyttömyys-vaatimus sukupuolen vahvistamisen ehtona</p>	<p>Laki sukupuolen vahvistamisesta (563/2002)</p> <p>Selvitys sukupuolivähemmistöjen asemasta. Tasa-arvovaltuutetun selvitys 2012:1</p> <p>Amnesty International: Europe: The state decides who I am. 2014.</p>	<p>Suomelle annettu UPR-suositus nro 90.8 (2012);</p> <p>Muiznieksin maaraportti 2012 CommDH(2012)27; kohta 108;</p> <p>YK:n Kidutuksen vastaisen erityisraportoijan suositus A/HRC/22/53, 2013</p> <p>Ihmisoikeuskomissaari Hammarbergin suositukset CommDH/IssuePaper(2009)2 ja ISBN 978-92-871-7257-0, suositus 4⁷</p> <p>Ministerikomitean suositus CM/Rec(2010)5; liite 1, suositus 20⁸</p> <p>CEDAW-komitea, CEDAW/C/FIN/CO/7, suositus 29 b ⁹</p> <p>Ihmisoikeustoimijoiden paneelin kannanotto 31.1.2012</p>	<p>Translaki uudistetaan ihmisoikeusperusteisesti ja itsemäärittelyoikeutta kunnioittaen</p>
--	---	---	---	--

⁷ Abolish sterilisation and other compulsory medical treatment as a necessary legal requirement to recognise a person's gender identity in laws regulating the process for name and sex change;

⁸ Sukupuolenkorjauksen oikeudelliselle tunnustamiselle asetettavia ennakkovaatimuksia, myös ruumiillisia muutoksia koskevia vaatimuksia, olisi tarkasteltava säännöllisesti loukkaavien vaatimusten poistamiseksi.

⁹ Expediently amend the Law on Legal Recognition of the Gender of Transsexuals to ensure that gender recognition is carried out without requiring transgender persons to conform to stereotypical ideas of masculine or feminine appearance or behaviour and that it does not require individuals to consent to sterilization.

	6. Seksuaali- ja sukupuoli- hemmistöihin kuuluvat henkilöt lähisuhdeväkivallan uhreina	Naisiin kohdistuvan väkivallan vähentämisen ohjelma. STM 2010 Mitä kuuluu sateenkaarinuorille Suomessa? Seta ja Nuorisotutkimusseura 2014 Vikman 2001	Istanbulin sopimus 12.4.2011 ¹⁰ EU:n direktiivi rikoksen uhrien tuesta 2012/29/EU	Istanbulin sopimuksen ratifiointissa ja EU-direktiivin toimeenpanossa turvataan lhbti-sensitiivisten palveluiden kehittäminen ja osoitetaan niihin resurssit.
Vapaus ja vapauden menettäminen	7. Seksuaali- ja sukupuoli- hemmistöihin kuuluvien henkilöiden vaikea asema vankiloissa: syrjintä, väkivalta, seksuaalinen väkivalta, sijoittaminen väärän sukupuolen mukaiselle osastolle	Kotimaista tutkimusta puuttuu	Ministerikomitean suositus CM/Rec(2010)5, liite 1, suositus 4 ¹¹	Rikosseuraamusalan henkilökun- nalle riittävää koulutusta seksuaa- lisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuudesta. Laaditaan eksplisiittiset linjaukset toimintatavoista. Viranomaisten tarkastuksiin lhbti-asiat agendalle.
	8. Suljetuissa laitoksissa olevien lhbti-ihmisten asema	Kotimaista tutkimusta puuttuu	Ministerikomitean suositus CM/Rec(2010)5, liite 1, suositus 4	Terveystieteiden opintoihin lhbti- tietoutta ja ihmisoikeuskasvatusta. Viranomaisten tarkastuksiin lhbti-asi- at agendalle.

¹⁰ <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/convention-violence/convention/Convention%20210%20English.pdf>

¹¹ Jäsenvaltioiden olisi toteutettava asianmukaiset toimet varmistaakseen kaikkien vankien tai muilla tavoin vapautensa menettäneiden henkilöiden, myös lesbojen, homojen ja biseksuaalien sekä transsukupuolisten henkilöiden, turvallisuus ja ihmisarvo sekä erityisesti toteutettava toimet heidän suojaamiseksi ruumiilliselta pahoinpitelyltä, raiskaukselta ja muulta seksuaaliselta hyväksikäytöltä niin muiden laitosasukkaiden kuin laitoshenkilöstön taholta; olisi toteutettava toimet, joilla suojataan asianmukaisesti transsukupuolisten henkilöiden sukupuoli-identiteetti ja kunnioitetaan sitä.

<p>Liikkumisen vapaus</p>	<p>9. Transsukupuolisten henkilöiden ongelmat sukupuolitettujen tilojen käyttämisessä</p>	<p>Älä olet -Normikriittinen käsikirja yhdenvertaisuudesta, syrjinnän vastustamisesta ja vapaudesta olla oma itsensä. SAKKI ry, Seta, FSS, SLL 2013</p> <p>Selvitys sukupuolivähemmistöjen asemasta. Tasa-arvovaltuutetun selvityksiä 2012:1</p> <p>Trasekin ja Setan tiedot</p> <p>(Lähes) kaikki julkiset rakennukset</p> <p>Liikuntapalvelut, kuten uimahallit</p>	<p>Ihmisoikeuskomissaari Hammarbergin suositukset CommDH/IssuePaper(2009)2 ja ISBN 978-92-871-7257-0, suositus 12 ¹²</p>	<p>Ministeriöt omilla toimialoillaan yhdessä tasa-arvovaltuutetun kanssa voisivat antaa suosituksia viranomaisille, työnantajille ym. sukupuolittamattomien tilojen ratkaisusta.</p>
--------------------------------------	---	---	---	--

¹² Develop research projects to collect and analyse data on the human rights situation of transgender persons including the discrimination and intolerance they encounter with due regard to the right to privacy of the persons concerned.

	<p>10. Perhesuhteiden tunnustamiseen liittyvät liikkumisen rajoitukset, mm. suomalais-ulkomaalaisilla pareilla ongelmia saada puolisolle viisumi Suomeen;</p> <p>Maistraatit Suomessa kieltäytyneet antamasta esteettömyystodistusta ulkomailla naimisiin menevälle, jos puoliso on samaa sukupuolta;</p> <p>Rekisteröityä parisuhdetta/avioliittoa/vanhemmuutta ei tunnusteta toisessa maassa (mm. kansainvälisten parien ja perheiden ongelma)</p>	<p>ILGA-Europe's contribution to the Green Paper on the right to family reunification of third country nationals. 2012</p> <p>Setan ja Sateenkaariperheet ry:n tiedot</p>	<p>Ministerikomitean suositus CM/Rec(2010)5, suositus 1; ¹³</p>	<p>Samaa sukupuolta olevien parien yhdenvertainen kohtelu viisumi- ja oleskelulupa-asioissa, huomioon ottaen sen, että lähtömaassa ei aina ole mahdollista rekisteröidä parisuhdettaan tai avioitua.</p> <p>Sateenkaariperheiden tunnustaminen perheenyhdistämisessä.</p> <p>Maistraateille velvollisuus antaa esteettömyystodistus ulkomailla avioliiton solmiville samaa sukupuolta oleville pareille.</p>
--	--	---	--	--

¹³ Jäsenvaltiot käyvät läpi olemassa olevat lainsäädäntötoimet ja muut toimet, tarkastelevat niitä säännöllisesti sekä keräävät ja analysoivat asiaankuuluvaa tietoa valvoakseen kaikkea suoraa ja välillistä seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvaa syrjintää ja poistaakseen sen.

	11. Henkilöpapereiden tunnistamiseen liittyvät liikkumisrajoitukset	Less bureaucracy for citizens. ILGA-Euroopan lausunto vihreään kirjaan 2010 COM (2010) 747 NELFA public petition to Commissioner Reding. 2013 Transgender European tiedot	Ihmisoikeuskomissaari Hammarbergin suositukset CommDH/IssuePaper(2009)2 ja ISBN 978-92-871-7257-0, suositus 3; ¹⁴	Sukupuolimerkintä poistetaan passista tai lisätään avoimen kategorian mahdollisuus. Vaatimus nimen/sukupuolen ja ulkonäön "vastaavuudesta" poistetaan passissa. Nimilain väljempi soveltaminen erityisesti aikuisten kohdalla
Omaisuu den suoja	12. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden ja järjestöjen omaisuuteen kohdistuvat rikokset	Poliisin tietoon tullut viharikollisuus Suomessa 2010 (Niemi), 2011 (Niemi ja Sahramäki), 2012 (Tihveräinen) Setan tiedot	Ministerikomitean suositus CM/Rec(2010)5, liite 1, suositus 3; ¹⁵	Poliisille systemaattisempaa koulutusta viharikosten tunnistamisesta ja kirjaamisesta ja uhrien kohtaamisesta; esim. Ruotsissa poliisilla on erilliset lhbti-viharikos-yksiköt.

¹⁴ Develop expeditious and transparent procedures for changing the name and sex of a transgender person on birth certificates, identity cards, passports, educational certificates and other similar documents.

¹⁵ Jäsenvaltioiden olisi toteutettava asianmukaiset toimet varmistaakseen, että seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin liittyvien "viharikosten" ja muiden vihaan perustuvien tekojen uhreja ja todistajia kehoitetaan ilmoittamaan näistä rikoksista ja teoista; tätä varten jäsenvaltioiden olisi toteutettava kaikki tarvittavat toimet varmistaakseen, että lainkäyttöjärjestelmillä, myös oikeuslaitoksella, on tarvittavat tiedot ja taidot tällaisten rikosten ja tekojen tunnistamiseksi sekä asianmukaisen avun ja tuen antamiseksi uhreille ja todistajille.

<p>Kansainvälinen suojele</p>	<p>13. Suojelun tarpeessa olevien seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien turvapaikanhakijoiden asema</p>	<p>Jansen ja Spijkerboer: Homofobiaa paossa. 2011</p> <p>Free and equal. OHCHR 2012</p> <p>Combating discrimination based on sexual orientation and gender identity. OHCHR 2011</p> <p>Setan tiedot hlbt-turvapaikanhakijoista Suomessa</p>	<p>Yogyakartan periaate nro 23.¹⁶</p> <p>Ministerikomitean suositus CM/Rec(2010)5, liite 1, suositus 43.¹⁷</p>	<p>Tilastoidaan seksuaaliseen suuntautumiseen ja sukupuoli-identiteettiin kohdistuvan vainon perusteella turvapaikkaa/suojelua hakeneet ja myönteiset ja kielteiset päätökset.</p> <p>Viranomaisille kattava ja sensitiivinen sisäinen ohjeistus lhbt-turvapaikanhakijoiden tuen tarpeista ja säännöllistä koulutusta maahanmuuttoasioita hoitavalle henkilökunnalle.</p>
--------------------------------------	---	---	--	---

¹⁶ Jokaisella vainon kohteeksi joutuneella, mukaan lukien seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin liittyvä vaino, on oikeus hakea ja nauttia turvapaikkaa muissa maissa. Valtio ei saa siirtää, poistaa tai karkottaa henkilöä mihinkään sellaiseen valtioon, jossa henkilöllä on hyvin perusteltu pelko joutua kidutuksen, vainon tai minkä tahansa muun julman, epäinhimillisen ja alentavan kohtelun tai rangaistuksen kohteeksi seksuaalisen suuntautumisen tai sukupuoli-identiteetin perusteella.

¹⁷ Jäsenvaltioiden olisi erityisesti varmistettava, ettei turvapaikanhakijoita lähetetä maahan, jossa heidän henkensä tai vapautensa olisi uhattuna tai jossa he ovat vaarassa joutua kidutetuiksi tai kohdelluiksi epäinhimillisellä tai halventavalla tavalla tai rangaistuiksi seksuaalisen suuntautumisen tai sukupuoli-identiteetin perusteella.

Oikeusturva				
OIKEUS	TUNNISTETUT ONGELMAT	LÄHDE	KV- VELVOITTEET	TOIMENPIDE-EHDOTUKSET
Oikeussuojan taso, toimeenpano ja valvonta	14. Syrjintäsuojan taso ei ole kaikilla elämänalueilla yhdenmukainen eri syrjintäperusteiden osalta	Yhdenvertaisuustoimikunnan mietintö. Oikeusministeriö. Komiteamietintö 2009:4.	CEDAW-komitea, CEDAW/C/FIN/CO/7, kohdat 10–11. ¹⁸ YK:n ihmisoikeuskomitea, CCPR 7/2013: suositus 8. ¹⁹	Uudistetaan yhdenvertaisuuslain-säädäntöä niin, että eri syrjintäpe-rusteista johtuva syrjintä on tehok-kaasti kielletty.
	15. Syrjintää valvovilla erityisvaltuutetuilla ei ole mandaattia seksuaaliseen suuntautumiseen kohdistuvissa syrjintä-tapauksissa	Yhdenvertaisuustoimikunnan mietintö. Oikeusministeriö. Komiteamietintö 2009:4.	Ministerikomitean suositus CM/Rec(2010)5, liite 1, suositus 45. ²⁰	Uudistetaan yhdenvertaisuuslainsää-däntöä niin, että syrjintää valvovilla erityisvaltuutetuilla on mandaatti ko. tapauksissa.

¹⁸ The Committee welcomes the proposed amendment to the Act on Equality between Women and Men, which expands the definition of sex and gender-based discrimination to include discrimination based on gender identity and gender expression. The Committee notes with concern, however, that the Gender Equality Act and the Non-Discrimination Act do not currently provide adequate protection to women against multiple or intersecting forms of discrimination. The Committee urges the State party to ensure that reforms explicitly affording protection to women against multiple or intersecting forms of discrimination in all national gender equality and anti-discrimination laws are adopted in a harmonized manner.

¹⁹ The State party should increase its efforts in the field of combating and eliminating discrimination on grounds of sexual orientation and gender identity, inter alia, by implementing comprehensive legislative reform which guarantees equal protection from discrimination on all grounds.”;

²⁰ National human rights protection structures, which may include, but are not limited to, equality bodies and ombudsmen, should be given the broadest possible mandate for tackling problems of discrimination including on grounds of sexual orientation or gender identity as well as multiple discrimination, taking account of the “Paris principles” relating to the status and functioning of national institutions for the protection and promotion of human rights.

<p>Menettelyt ja pääsy oikeuksiin/ Hyvä hallinto</p>	<p>16. Syrjintätapausten aliraportointi ja oikeusprosessiin liittyvät ongelmat (kuten prosessin henkinen raskaus ja kustannukset)</p>	<p>EU LGBT survey. Perusoikeusvirasto 2013</p> <p>Riitelemine on pienelle ihmiselle raskasta. SM 2013</p>	<p>Ministerikomitean suositus CM/Rec(2010)5: suositus 3; ²¹</p> <p>YK:n ihmisoikeuskomitea, CCPR 7/2013: suositus 8;</p> <p>Muiznieksin maaraportti 2012 CommDH(2012)27, kohta 108</p>	<p>Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuslainsäädännön uudistaminen niin, että syrjintäsuoja on täsmällinen ja kattava, ja kaikissa tilanteissa on mahdollista saada neuvoja ja apua.</p> <p>Yhdenvertaisuusvaltuutetun tehtävän perustaminen sekä mandaatin ja resurssien laajentaminen seksuaaliseen suuntautumiseen.</p> <p>Tasa-arvovaltuutetun resurssien kasvattaminen niin, että sukupuoli-identiteettiin ja sukupuolen ilmaisuun perustuvan syrjinnän vastainen toiminta ja sukupuoli-vähemmistöjen tasa-arvon edistäminen voi vahvistua.</p> <p>Tiedotus syrjinnän kieltävästä lainsäädännöstä ja oikeussuojakeinoista.</p> <p>Viranomaisten kohdennettu kouluttaminen, avainasemassa poliisi, syyttäjä, tuomioistuimet ja syrjintäasioihin erikoistuneet viranomaiset.</p>
---	---	---	---	---

²¹ ”Ministerikomitea -- suosittelee, että jäsenvaltiot: -- 3. varmistavat, että syrjinnän uhrit ovat tietoisia tehokkaista oikeussuojakeinoista kansallisissa viranomaisissa, että he voivat käyttää näitä oikeussuojakeinoja ja että syrjinnän vastaisiin toimiin sisältyy tarvittaessa oikeudenloukkauksista määrättävät seuraamukset sekä riittävän hyvityksen antaminen syrjinnän uhreille;”

	<p>17. Sisäisen adoption käsittelyajat vaihtelevat alueittain ja menettelyt ovat erilaisia</p>	<p>Setan ja Sateenkaariperheet ry:n tietoon tulleet yhteydenotot</p>	<p>Ministerikomitean suositus CM/Rec(2010)5: liite 1, suositus 26.²²</p>	<p>Perheen sisäinen adoptio hoidettavaksi neuvolassa.</p> <p>Adoptioprosessien lyhentäminen.</p> <p>Isyysvapaan myöntäminen puolisolle yhdessä asumisen perusteella.</p> <p>Rekisteröidyssä parisuhteessa tai avioliitossa olevien naisparien kohdalla sosiaalisen vanhemman vanhemmuus vahvistettavaksi suoraan rekisteröidyn parisuhteen/avioliiton perusteella.</p> <p>Samaa sukupuolta olevien avoparien sosiaalisen vanhemman vanhemmuuden tunnustaminen tehtävä mahdolliseksi jo ennen syntymää ja heti sen jälkeen vastaavasti kuin nyt suunnitellaan avoparien kohdalla (isyyslain uudistus).</p>
--	--	--	---	---

²² Ottaen huomioon, että päätöksissä, jotka koskevat vanhempien vastuuta lapsesta tai lapsen huoltajuutta, olisi ensisijaisesti valvottava lapsen etua, jäsenvaltioiden olisi varmistettava, että nämä päätökset tehdään ilman seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvaa syrjintää.

	18. Sukupuolen vahvistamisen edellyttämien asiakirjojen puuttumisesta ei voi valittaa	Hallintolainkäyttölaki (586/1996) 5 §	Ihmisoikeuskomissaari Hammarbergin suositukset CommDH/IssuePaper(2009)2 ja ISBN 978-92-871-7257-0, suositus 3; EIT, Christine Goodwin v. United Kingdom, Application No. 28957/95	Juridisen sukupuolen vahvistaminen muutetaan omaan ilmoitukseen perustuvaksi. Valitusmenettelyt määritellään selkeästi.
--	---	--	--	--

Sananvapaus ja julkisuus				
OIKEUS	TUNNISTETUT ONGELMAT	LÄHDE	KV- VELVOITTEET	TOIMENPIDE-EHDOTUKSET
Sananvapaus	19. Vihapuheen levittäminen seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä kohtaan sananvapauden nimissä.	Ei vihapuheelle -liike.	Ministerikomitean suositus CM/Rec(2010)5: liite 1, suositus 6 (lisäksi 7 ja 8). ²³	Yhteiskunnan moniäänisyyden ja moniarvoisuuden korostaminen medioiden toiminnassa. Medioiden nollatoleranssi vihapuheelle. Julkisen sanan neuvostolta suositukset vihapuheen torjumiseksi.
	20. Sananvapauden rajoitukset (esim. hyökkäys Pride-kulkueeseen)	Poliisin tietoon tullut viharikollisuus Suomessa 2010 (Niemi), 2011 (Niemi ja Sahramäki), 2012 (Tihveräinen)	Ministerikomitean suositus CM/Rec(2010)5 (III/13) ²⁴	Poliisille systemaattisempaa koulutusta viharikosten tunnistamisesta ja kirjaamisesta ja uhrien kohtaamisesta; esim. Ruotsissa poliisilla on erilliset lhbti-viharikosyksiköt.

²³ Jäsenvaltioiden olisi toteutettava asianmukaiset toimet torjuakseen, myös joukkoviestimissä ja Internetissä, kaikki sellaiset ilmaisumuodot, joiden voidaan perustellusti epäillä yllyttävän vihaan tai muuhun syrjintään lesboja, homoja ja biseksuaaleja sekä transsukupuolisia henkilöitä kohtaan tai levittävän tai edistävän sitä. Tällainen "vihapuhe" olisi esiintyessään kiellettävä ja tuomittava julkisesti. Kaikissa toimissa olisi kunnioitettava sananvapauden perusoikeutta yleissopimuksen 10 artiklan ja tuomioistuimen oikeuskäytännön mukaisesti.

²⁴ Member states should take appropriate measures to ensure, in accordance with Article 10 of the Convention, that the right to freedom of expression can be effectively enjoyed, without discrimination on grounds of sexual orientation or gender identity, including with respect to the freedom to receive and impart information on subjects dealing with sexual orientation or gender identity.

	21. Julkisuudessa lhbti-ihmisten oikeuksia puolustavien uhkailu	Tutkintailmoitukset Setan ja Trasekin tiedot	Ministerikomitean suositus CM/Rec(2010)5, liite 1, suositus 11. ²⁵	Poliisille koulutusta.
Oikeus ilmaista, julkistaa ja vastaanottaa tietoja	22. Median rooli stereotyyppien ylläpitäjänä sekä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen näkymättömäksi tekemisessä	Kalevan Chelsea Manning -kohu elokuussa 2013; siitä Salo 23.8.2013	Ministerikomitean suositus CM/Rec(2010)5: liite 1, suositus 8 (myös 6 ja 7) ²⁶	Lisätään perus- ja ihmisoikeuskasvatusta. Laaditaan yleistajuisia materiaaleja median käyttöön (esimerkkinä yleistajuisesta materiaalista Setan toimittajaopas)

²⁵ Jäsenvaltioiden olisi toteutettava asianmukaiset toimet suojatakseen tehokkaasti lesbojen, homojen ja biseksuaalien sekä transsukupuolisten henkilöiden ihmisoikeuksien puolustajia heihin mahdollisesti kohdistuvilta vihamielisyyksiltä ja hyökkäyksiltä – myös silloin, kun valtion toimijoiden väitetään syyllistyvän niihin –, jotta nämä ihmisoikeuksien puolustajat voivat toimia vapaasti siten, että noudatetaan ministerikomitean julistusta Euroopan neuvoston toiminnasta ihmisoikeuksien puolustajien suojaamisen parantamiseksi ja heidän toimintansa edistämiseksi.

²⁶ Viranomaisia ja muita valtion edustajia olisi kehotettava edistämään lesbojen, homojen ja biseksuaalien sekä transsukupuolisten henkilöiden ihmisoikeuksien suvaitsemista ja kunnioittamista niiden osallistuessa vuoropuheluun kansalaisyhteiskunnan keskeisten edustajien kanssa, mukaan lukien joukkoviestimet ja urheilujärjestöt, poliittiset järjestöt ja uskonnolliset yhdyskunnat.

Uskonto ja vakaumus				
OIKEUS	TUNNISTETUT ONGELMAT	LÄHDE	KV- VELVOITTEET	TOIMENPIDE-EHDOTUKSET
Oikeus tunnustaa ja harjoittaa uskontoa	23. Uskonnollisten yhteisöjen syrjivät käytännöt, kuten eheytys (liittyy myös lasten oikeuksiin)	Julkisuudessa olleet tiedot eheytystoiminnasta (mm. HS 5.10.2012, Antti Pikkanen / HS kuukausiliite lokakuu 2012, Yle Silminäkijä: Ihmisen eheyttäjä, Älä alistu -kampanja, Ranneliike.netin selvitykset terveydenhuollon ammattilaisten tarjoamista eheytyspalveluista);	Yogyakartan periaate 18: Suoja lääketieteellistä väärinkäyttöä vastaan. ²⁷	Säännellään eheytyksen nimissä tehtävää työtä vaihtoehtohoitoja koskevassa lainsäädännössä, erityisesti usein vanhempien vaikutusvallan alla olevien alaikäisten suojelemiseksi.
	24. Seksuaali- ja sukupuoli vähemmistöihin kohdistuva syrjintä uskonnon harjoittamisessa sekä ongelmat työskentelyssä uskonnollisissa yhteisöissä	Mediassa olleet tapaukset (mm. Suomen lähetyksseura, Marja-Sisko Aalto) Yhteys-liike Tuovinen, Stålström, Nissinen, Hentilä: Saanko olla totta? 2011	Ihmisoikeuskomissaari Hammarbergin suositukset CommDH/IssuePaper(2009)2 ja ISBN 978-92-871-7257-0, suositus 7. Yogyakartan periaate 12: Oikeus työhön. ²⁸	Selkeytetään yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolakien soveltumista uskonnollisten yhteisöjen toimintaan ja työnantajarooliin.

²⁷ Ketään ei saa pakottaa minkäänlaiseen lääketieteelliseen tai psykologiseen hoitoon, toimenpiteeseen, kokeeseen, tai sulkea hoitolaitokseen seksuaalisen suuntautumisen tai sukupuoli-identiteetin perusteella. Yksilön seksuaalinen suuntautuminen ja sukupuoli-identiteetti eivät ole eivätkä sisälly mihinkään lääketieteelliseen tilaan, päinvastaisista luokituksista huolimatta, eikä niitä tule hoitaa, parantaa tai tukahduttaa.

²⁸ Jokaisella on oikeus kunnialliseen ja tuottavaan työhön, oikeudenmukaisiin ja suotuisiin työolosuhteisiin sekä suojaan työttömyyttä vastaan, ilman seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvaa syrjintää.

Kieli ja kulttuuri				
OIKEUS	TUNNISTETUT ONGELMAT	LÄHDE	KV- VELVOITTEET	TOIMENPIDE-EHDOTUKSET
Oikeus omaan kulttuuriin	25. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen omat alakulttuurit ovat uhattuna/uhka-alttiita	EU LGBT survey. Perusoikeusvirasto 2013 Setan ja Trasekin tiedot Mustola ja Pakkanen: Sateenkaari-Suomi. 2007	Yogyakartan periaate 26: Oikeus osallistua sivistyselämään ²⁹	
	26. Seksuaalisen suuntautumisen, sukupuoli-identiteetin ja sukupuolen ilmaisun moninaisuus osana yhteistä historiaa jää näkymättömäksi	Mustola ja Pakkanen: Sateenkaari-Suomi. 2007	Yogyakartan periaate 26: Oikeus osallistua sivistyselämään	Rahoitetaan historiakirjoitusta, tutkimuksia ja julkaisuja. Otetaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historia osaksi historian ja yhteiskuntaopin oppikirjoja. Varmistetaan opetussuunnitelman perusteissa, että vähemmistöjen historia on osa opetusta.

²⁹ Jokaisella on oikeus vapaasti osallistua sivistyselämään, riippumatta seksuaalisesta suuntautumisesta tai sukupuoli-identiteetistä, sekä ilmaista kulttuurisen osallistumisen kautta seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuoli-identiteetin moninaisuutta.

	27. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen asema eri vähemmistökulttuurien sisällä	<p>Setan tiedot lhbt-ihmisten asemasta Suomen romaniyhteisössä</p> <p>Setan tiedot joidenkin Suomessa asuvien, maahanmuuttajataustaisten lhbt-ihmisten asemasta</p>	Yogyakartan periaate 26: Oikeus osallistua sivistyselämään	Tuetaan vähemmistöryhmien yhteistyötä esim. YES -hankkeiden puitteissa.
--	--	---	---	---

Sivistys ja koulutus				
OIKEUS	TUNNISTETUT ONGELMAT	LÄHDE	KV- VELVOITTEET	TOIMENPIDE-EHDOTUKSET
Sivistykselliset oikeudet	28. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien lasten ja nuorten syrjintä oppilaitoksissa ja sen vaikutukset koulumenestykseen, ammatinvalinnan rajauksiin ja alanvaihtoihin	<p>EU LGBT survey. Perusoikeusvirasto 2013</p> <p>Kuka ei kuulu joukkoon? Lasten ja nuorten kokema syrjintä Suomessa. SM 2010</p> <p>Syrjintä koulutuksessa ja vapaa-ajalla - Erylistarkastelussa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien nuorten syrjintäkokemukset toisen asteen oppilaitoksissa. SM 2010</p> <p>Mitä kuuluu sateenkaarinuorille Suomessa? Seta ja Nuorisotutkimusseura 2014</p> <p>Normit nurin -kampanjan keräämät tarinat ihmisten kokemuksista koulussa ja oppilaitoksissa</p>	Ministerikomitean suositus CM/Rec(2010)5: liite 1, suositus 31	<p>Opettajien koulutukseen mukaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien kohtaamat ongelmatilanteet ja kokemukset.</p> <p>Oppilaitosten tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnittelussa panostetaan myös seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen syrjinnän vastaiseen työhön.</p> <p>Tunnistetaan koulukiusaamisesta puhuttaessa, että se kohdistuu erityisesti mm. seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin.</p>

	29. Seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuuden sivuuttaminen opetuksessa	Setan ja Trasekin tiedot Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet. OPH 2004	Yogyakartan periaate 16: oikeus koulutukseen. ³⁰	Otetaan käyttöön normikriittistä/syrjinnän vastaista pedagogiikkaa. Seksuaalikasvatuksen muuttaminen kattamaan seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuus ajantasaisesti, asiallisesti ja velvoittavasti. Varmistetaan seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuuden näkyminen osana opetusta opetussuunnitelmien perusteissa.
	30. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen näkyttömyys oppimateriaaleissa; Oppimateriaalien heteronormatiivisuus	Syrjintä koulutuksessa ja vapaa-ajalla - Erylistarkastelussa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien nuorten syrjintäkokemukset toisen asteen oppilaitoksissa. SM 2010 Normit nurin -kampanjan keräämät tarinat ihmisten kokemuksista koulussa ja oppilaitoksissa	Yogyakartan periaate 16: oikeus koulutukseen.	Ohjeistetaan valitsemaan oppimateriaaleja, joissa näkyy myös seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt.

³⁰ Jokaisella on oikeus saada opetusta, ilman syrjintää seksuaalisen suuntautumisen tai sukupuoli-identiteetin perusteella, mutta ottamalla nämä huomioon.

	<p>31. Sukupuolivähemmistöihin kuuluvien lasten ja nuorten vaikea asema sukupuolitetuissa opetusmuodoissa ja tiloissa</p>	<p>Syrjintä koulutuksessa ja vapaa-ajalla - Erytystarkastelussa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien nuorten syrjintäkokemukset toisen asteen oppilaitoksissa. SM 2010</p> <p>Normit nurin -kampanjan keräämät tarinat ihmisten kokemuksista koulussa ja oppilaitoksissa</p> <p>Setan ja Trasekin tiedot</p>	<p>Yogyakartan periaate 16: oikeus koulutukseen.</p>	<p>Opettajien koulutukseen mukaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien kohtaamat ongelmatilanteet ja kokemukset.</p> <p>Sukupuolitetut opetusmuodot muutetaan kaikille avoimiksi (liikunta, käsityö ym.).</p>
--	---	---	--	--

Osallisuus ja vaikuttaminen				
OIKEUS	TUNNISTETUT ONGELMAT	LÄHDE	KV- VELVOITTEET	TOIMENPIDE-EHDOTUKSET
Kokoontumis- ja yhdistymisvapaus	32. Ihmi-järjestöihin ja toimijoihin kohdistuvat loukkaukset sekä vähemmistöryhmien järjestäytymiseen liittyvät yleiset ongelmat (järjestötoiminnan tuen niukkuus jne.)	Setan ja Trasekin saamat epäasialliset sähköpostit ja kirjeet Vaikeus saada varoja Ihmi-vaikuttamistyöhön (mm. RAY:n rahoitus kohdistuu ensisijaisesti palvelu- ja jäsentöimintaan)	Ministerikomitean suositus CM/Rec(2010)5: liite 1, suositukset 9–12. ³¹	Suurempi julkinen tuki seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen järjestöille ja yhdenvertaiselle osallistumiselle.

³¹ 9. Jäsenvaltioiden olisi toteutettava asianmukaiset toimet varmistaakseen yleissopimuksen 11 artiklan mukaisesti, että oikeutta yhdistymisvapauteen voidaan tosiasiallisesti nauttia ilman seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvaa syrjintää; erityisesti olisi estettävä ja poistettava syrjivät hallinnolliset menettelyt, myös liialliset muodollisuudet yhdistysten rekisteröinnissä ja käytännön toiminnassa; lisäksi olisi toteutettava toimet, joilla estetään käyttämästä väärin oikeudellisia ja hallinnollisia määräyksiä, jotka koskevat esimerkiksi kansanterveyteen, yhteiskunnan moraaliin ja yleiseen järjestykseen perustuvia rajoituksia. 10. Kansalaisjärjestöille olisi turvattava niille tarkoitetun julkisen rahoituksen saanti ilman seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvaa syrjintää. 11. Jäsenvaltioiden olisi toteutettava asianmukaiset toimet suojataksaan tehokkaasti lesbojen, homojen ja biseksuaalien sekä transsukupuolisten henkilöiden ihmisoikeuksien puolustajia heihin mahdollisesti kohdistuvilta vihamielisyyksiltä ja hyökkäyksiltä – myös silloin, kun valtion toimijoiden väitetään syölistyvän niihin –, jotta nämä ihmisoikeuksien puolustajat voivat toimia vapaasti siten, että noudatetaan ministerikomitean julistusta Euroopan neuvoston toiminnasta ihmisoikeuksien puolustajien suojaamisen parantamiseksi ja heidän toimintansa edistämiseksi. 12. Jäsenvaltioiden olisi varmistettava, että lesbojen, homojen ja biseksuaalien sekä transsukupuolisten henkilöiden ihmisoikeuksia puolustavia kansalaisjärjestöjä kuullaan asianmukaisesti sellaisten toimien hyväksymisestä ja täytäntöönpanosta, jotka voivat vaikuttaa näiden henkilöiden ihmisoikeuksiin.

	33. Ihbti-järjestöjen näkemyksiä ei oteta riittävästi huomioon poliittisessa ja virkamiesvalmistelussa; Järjestöjä ei kutsuta yleisiin kuulemisiin ja/tai niiden näkemykset eivät päädy valmistelun pohjalta tehtyihin esityksiin tai päätöksiin	Setan ja Trasekin kokemukset	Ministerikomitean suositus CM/Rec(2010)5: liite 1, suositus 12.	Säädösvalmistelua ja muuta valtion ja kuntien hankevalmistelua ohjeistetaan niin, että Ihbti-vaikutukset arvioidaan aina ja Ihbti-järjestöjä kuullaan systemaattisesti.
Vaali- ja osallistumisoikeudet	34. Syrjinnän vaikutukset poliittiseen osallistumiseen kuten vihapuheen, "outtaamisen" ja läheissyjinnän pelko	Setan ja Trasekin tiedot	Suomelle annettu UPR-suositus nro 90.8	Laajennetaan perus- ja ihmisoikeuskasvatusta. Tehostetaan syrjinnän vastaista työtä.
	35. Sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden vaikeudet osallistua puoluepolitiikkaan sekä paikallisella että kansallisella tasolla	Vaaleja koskevat säännökset julkistettavista ehdokastiedoista	Yogyakartan periaate 25: Oikeus julkiseen elämään. ³²	Luodaan kohdennettuja toimia sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ihmisten hyvinvoinnin ja sosioekonomisen aseman parantamiseksi työelämässä, koulutuksessa ja muilla elämänalueilla.

³² Jokaisella kansalaisella on oikeus osallistua julkisten asioiden hoitoon, mukaan lukien oikeus asettua ehdokkaaksi virkaan valintaa varten, ja hyvinvointiaan koskevien poliittisten käytäntöjen muotoiluun, sekä oikeus yhdenvertaiseen pääsyyn kaikille julkisen palvelun tasoille ja työskentelyyn julkisissa tehtävissä, mukaan lukien palvelu poliisivoimissa ja puolustusvoimissa, ilman seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvaa syrjintää.

<p>Saavutettavuus</p>	<p>36. Sukupuolitetut tilat ja toiminnot estävät tai vaikeuttavat erityisesti transihmisten osallistumista työelämään, harrastuksiin, yhteiskuntaelämään, palveluihin, kouluun jne.</p>	<p>Setan ja Trasekin tiedot</p> <p>Muu, mikä – sukupuolivähemmistö-nuorten visio 2020 (2010)</p> <p>Moninaisuus on meissä -video. Seta 2012</p> <p>Mitä kuuluu sateenkaarinoorille Suomessa? Seta ja Nuorisotutkimusseura 2014</p>	<p>Ministerikomitean suositus CM/Rec(2010)5: suositus 1.</p>	<p>Sukupuolitettujen tilojen ja toimintojen rinnalla tai sijasta tarjotaan yhteiskunnan eri osa-alueilla sukupuolineutraaleja tiloja ja toimintoja (wc-, peseytymis- ja pukeutumistilat, sukupuolen mukaan jaetut lapsi-, oppilas- ja opiskelijaryhmät ym.).</p>
------------------------------	---	--	--	--

Terveys ja vapaa-aika				
OIKEUS	TUNNISTETUT ONGELMAT	LÄHDE	KV- VELVOITTEET	TOIMENPIDE-EHDOTUKSET
Terveyspalvelut ja terveyden edistäminen	37. Syrjäntärisin ja näkymättömyyden vaikutukset terveystalouden saavutettavuuteen ja terveyteen	<p>EU LGBT survey. Perusoikeusvirasto 2013</p> <p>Mitä kuuluu sateenkaarinuorille Suomessa? Seta ja Nuorisotutkimusseura 2014</p> <p>Lehtonen ja Mustola: Eihän heterotkaan kerro... Työministeriö 2004</p> <p>Selvitys sukupuolivähemmistöjen asemasta. Tasa-arvovaltuutetun selvityksiä 2012:1, s. 20</p> <p>Haluaisin pystyä kertomaan - video. Seta 2014</p> <p>Yhdenvertainen vanhuus - projektin selvitykset ja materiaalit</p>	<p>Ministerikomitean suositus CM/Rec(2010)5; liite 1, suositus 33.</p> <p>Istanbulin sopimus, 12.4.2011</p> <p>EU:n direktiivi rikoksen uhrien tuesta 2012/29/EU</p> <p>Yogyakarta-periaatteet 17 Oikeus korkeimpaan saavutettavaan terveyden tasoon ja 18 Suojelu lääketieteellistä väärinkäyttöä vastaan.</p>	<p>Sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisten koulutukseen mukaan seksuaali- ja sukupuoli-vähemmistöön kuuluvien kokemukset ja ongelmatilanteet.</p> <p>Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen näkökulma mukaan erilaisiin terveydenhuollon kehittämissuunnitelmiin.</p> <p>Tietoa seksuaali- ja sukupuoli-vähemmistöön kuuluvien terveydestä ja ongelmista kerättävä yleisissä terveystalouksissa, kuten esimerkiksi kouluterveyskyselyssä.</p> <p>Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen terveydentila mukaan kansainväliseen sopimusraportointiin.</p> <p>Kehitetään lomakkeita ja kyselykaavakkeita niin, että ne tunnistavat seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuoli-identiteetin moninaisuuden.</p>

	<p>38. Sosiaali- ja terveystalvelujen tuottajien tietämättömyys, osaamisen puutteet, ennakkoluulot</p>	<p>Selvitys sukupuolivähemmistöjen asemasta. Tasa-arvovaltuutetun selvityksiä 2012:1</p> <p>Yhdenvertainen vanhuus - projektin selvitykset</p> <p>Kuosmanen ja Jämsä: Suomalaiset sateenkaariperheet sosiaali- ja terveystalveluissa ja koulussa</p> <p>Setan ja muiden järjestöjen saamat yhteydenotot ja hiljainen tieto</p> <p>Whittle, Turner, Combs ja Rhodes: Transgender Eurostudy. 2008</p>	<p>PL 6 §</p> <p>Ministerikomitean suositus CM/Rec(2010)5; liite 1, suositus 33.</p> <p>Yogyakarta-periaate 17 Oikeus korkeimpaan saavutettavaan terveyden tasoon</p>	<p>Ohjelmatason jalkauttaminen kuntiin ja käytännön työtä tekeville.</p> <p>Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen näkökulma mukaan muun muassa paikallisiin lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelmiin ja vanhustyön strategioihin.</p> <p>Seksuaali- ja lisääntymisterveyden toimintaohjelman päivittäminen.</p> <p>Viranomaisten tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnittelussa panostetaan myös seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen syrjinnän vastaiseen työhön.</p> <p>Eroon rakenteellisesta näkymättömyydestä talveluissa esim. erillisten lhbt-palveluiden tai yhteyshenkilöiden tarjoamisen avulla. Tämä koskee talveluita kuten perheneuvonta, lisääntymis- ja seksuaaliterveys (hiv), mielenterveystalvelut, vanhustalvelut, päihdetyö, työkyky- ja työhyvinvointitalvelut, väkivallan uhrien tuki ja ehkäisy, perheiden talvelut, kiusaamisen ehkäisy, sosiaalitalvelut, varhaiskasvatus, koulu- ja opiskelijaterveydenhuolto.</p>
--	--	---	---	--

	<p>39. Alaikäisten translasten ja -nuorten tuen puute ja hoitoon pääsyn esteet</p>	<p>Mitä kuuluu sateenkaarinuorille Suomessa? Seta ja Nuorisotutkimusseura 2014</p> <p>Selvitys sukupuoli-vähemmistöjen asemasta. Tasa-arvovaltuutetun selvityksiä 2012:1, s. 20</p> <p>ETENE: Lausunto alaikäisten sukupuoli-identiteettitutkimuksista Pirkanmaan sairaanhoitopiirille. 2011</p> <p>Lapsiasiavaltuutetun lausunto luonnoksesta hallituksen esitykseksi naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annetun lain muuttamiseksi. 2012</p> <p>Muut tasa-arvolain uudistamiseen liittyvät lausunnot 2012 (mm. MLL, LSKL, TANE, Seta, Trasek)</p>	<p>Lapsen oikeuksien yleissopimus CRC,³³ 3 ja 24 artikla</p>	<p>Varmistetaan transnuorten hoitoon pääsy, henkinen tukeminen ja tuki perheelle.</p> <p>Juridisen sukupuolen alaikärajan (18v) poistaminen.</p>
--	--	--	---	--

³³ http://www.lapsiasia.fi/lapsen_oikeudet/sopimusteksti

	40. Intersukupuolisten henkilöiden itsemääräämisoikeus ei toteudu	<p>Selvitys sukupuolivähemmistöjen asemasta. Tasa-arvovaltuutetun selvityksiä 2012:1, s. 26</p> <p>Ihmisoikeustoimijoiden paneelin kannanotto kansallisen ihmisoikeustoimintaohjelman valmisteluun. 31.1.2012</p>	<p>Muiznieksin maaraportti 2012 CommDH(2012)27; kohta 108</p> <p>Euroopan neuvoston kannanotto lasten fyysisestä koskemattomuudesta (1952/2013)</p>	Intersukupuolisten lasten hoitokäytäntöjen selvittäminen ja hoito-ohjeistus, mahdollisesti tarpeelliset lainsäädännön muutokset.
	41. Transihmisten ja sateenkaari-perheiden hedelmöityshoitoon liittyvät ongelmat	<p>Trasekin ja Sateenkaariperheiden tiedot: Lääkärit kieltäytyneet antamasta hedelmöityshoitoja hormonihoidoissa oleville transihmisille</p> <p>Julkisten hedelmöityshoitopalvelujen evääminen naispareilta ja transihmisiltä ilman, että tästä olisi säädetty laissa</p> <p>Selvitys sukupuolivähemmistöjen asemasta. Tasa-arvovaltuutetun selvityksiä 2012:1</p> <p>Tasa-arvovaltuutetun lausunto koskien transsukupuolisten ihmisten oikeutta hedelmöityshoitoon 2013</p>	Ministerikomitean suositus CM/Rec(2010)5; liite 1, suositus 24. ³⁴	Hedelmöityshoitojen hoitosuosituksen uudistaminen. Lisätään eksplisiittinen kirjaus, että ei saa syrjiä hedelmöityshoidoissa seksuaalisen suuntautumisen tai sukupuoli-identiteetin perusteella.

³⁴ Jos jäsenvaltion kansallisessa lainsäädännössä tunnustetaan samaa sukupuolta olevien rekisteröidyt parisuhteet, sen olisi pyrittävä varmistamaan, että heidän oikeusasemansa sekä oikeutensa ja velvoitteensa ovat yhdenmukaiset vastaavassa tilanteessa olevien heteroseksuaalisten parien oikeusaseman sekä oikeuksien ja velvoitteiden kanssa.

	<p>42. Sukupuolen korjaukseen liittyvät ongelmat: hoitoon pääsy, sairausvakuutuksen kattavuus</p>	<p>Selvitys sukupuoli vähemmistöjen asemasta. Tasa-arvovaltuutetun selvityksiä 2012:1</p> <p>Vallioneuvoston asetus lääketieteellisin perustein vaikeiksi ja pitkäaikaisiksi arvioitavista sairauksista, joiden lääkehoidon kustannuksista sairausvakuutuslain 5 luvun 6 §:n 2 momentin perusteella korvataan 72 tai 100 prosenttia (1108/2005).</p> <p>Kelan sisäiset ohjeet ja linjaukset sekä SOMLA:n päätökset (ei julkaistu)³⁵</p> <p>Vakuutus-oikeuden päätös korjaushoidon korvattavuudesta (ei julkaistu)</p>	<p>WPATH Standards of care 7. ³⁶</p> <p>Ihmisoikeuskomissaari Hammarbergin suositukset CommDH/IssuePaper(2009)2 ja ISBN 978-92-871-7257-0, suositus 5. ³⁷</p>	<p>Translainsäädännön ja hoitokäytäntöjen uudistaminen.</p> <p>Kelan etuusohjeiden päivitys hormonihoitojen korvattavuudesta (SOMLA:n päätösten mukaisesti).</p>
--	---	--	---	--

³⁵ SOMLA eli Sosiaaliturvan muutoksenhakulautakunta

³⁶ http://www.wpath.org/site_page.cfm?pk_association_webpage_menu=1351&pk_association_webpage=3926

³⁷ Make gender reassignment procedures, such as hormone treatment, surgery and psychological support, accessible for transgender persons, and ensure that they are reimbursed by public health insurance schemes;

	43. Transsukupuolisuuden tautiluokituksissa lääketieteen ja juridiikan suhde on ongelmallinen	Sairasvakuutuskorvausjärjestelmä perustuu tarpeellisen lääketieteellisen sairauden hoidon käsitteeseen	Ihmisoikeuskomissaari Hammarbergin suositukset CommDH/IssuePaper(2009)2 ja ISBN 978-92-871-7257-0, suositus 5. Ministerikomitean suositus CM/Rec(2010)5; liite 1, suositus 21. ³⁸	Selkeytetään suhde mielenterveysdiagnooseihin. Poistetaan transsukupuolisuus psykiatrisesta tautiluokituksesta ja siirrytään yhteen sukupuoliristiriita-diagnosiin, jotta vältetään patologisointi. Juridiseen sukupuoleen perustuvien oikeuksien ja palveluiden laajentaminen kaikille, jotka niitä tarvitsevat.
	44. Ihbti-henkilöiden asema terveydenhuollon laitoksissa on vaikea	Ikäihmisten moninaisuus näkyväksi. SM 14/2014.	Ministerikomitean suositus CM/Rec(2010)5; liite 1, suositus 4.	Terveydenhoitoalan opintoihin Ihbti-tietoutta ja ihmisoikeuskasvatusta. Viranomaisten tarkastuksissa otettava huomioon Ihbti-ihmisten olosuhteet.

³⁸ Jäsenvaltioiden olisi toteutettava asianmukaiset toimet taatakseen henkilön sukupuolenkorjauksen täysimääräisen oikeudellisen tunnustamisen kaikilla elämänalueilla, erityisesti mahdollistamalla nimen ja sukupuolen muuttamisen virallisiin asiakirjoihin nopeasti, avoimesti ja helposti; jäsenvaltioiden olisi myös tarvittaessa varmistettava, että muut kuin valtion toimijat tunnustavat sukupuolenkorjauksen vastaavasti ja tekevät vastaavat muutokset keskeisten asiakirjojen, kuten opinto- ja työtodistusten, osalta.

<p>Vapaa-aika</p>	<p>45. Seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuutta ja yhdenvertaisuutta ei huomioida eikä edistetä tarpeeksi liikunnassa</p>	<p>Kokkonen: Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen syrjintä liikunnan ja urheilun parissa. Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja. 2012</p> <p>Junkala ja Lallukka: Yhteiset kentät. 2012</p> <p>EU-tuomioistuimen päätös romanialaisen hlbt-urheilijan syrjintätapauksessa C-81/12</p> <p>Lupa kuulua – lupa näkyä. SLU 2005</p> <p>Euroopan neuvoston kampanja Media Against Racism in Sports (MARS)</p> <p>Uskalla-kampanja</p>	<p>Ministerikomitean suositus CM/Rec(2010)5, liite 1, suositukset 39–41.³⁹</p>	<p>Edistetään yhdenvertaisuutta YES7-hankkeen puitteissa ja erilaisilla urheilujärjestöille suunnatuilla kampanjoilla.</p> <p>Urheiluliitot ja -seurat tekemään yhdenvertaisuuspolitiikkaa.</p> <p>Hyvien käytäntöjen luominen ja levittäminen, urheilujohdon tuen vahvistaminen.</p> <p>Otetaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien näkökulma huomioon liikuntalain uudistamisessa.</p>
--------------------------	--	---	---	--

³⁹ 39. Urheilussa esiintyvät homofobia, transfobia ja seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuva syrjintä ovat rasismin ja muun syrjinnän tavoin tuomittavia, ja niitä olisi torjuttava. 40. Urheilutoiminnan ja -tilojen olisi oltava avoimia kaikille ilman seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvaa syrjintää; erityisesti olisi toteutettava tehokkaat toimet, joilla estetään ja torjutaan seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin viittaavien syrjivien solvausten käyttö urheilutapahtumien aikana ja yhteydessä sekä rangaistaan siitä. 41. Jäsenvaltioiden olisi kannustettava vuoropuhelua urheilujärjestöjen ja kannatusyhdistysten kanssa ja tuettava niitä kehitettäessä valistustoimintaa, joka koskee lesboihin, homoihin ja biseksuaaleihin sekä transsukupuolisiin henkilöihin kohdistuvaa syrjintää urheilussa, ja tuomittava heihin kohdistuvat suvaitsemattomuuden ilmaisut.

	<p>46. Koululiikunnan sukupuolittuneet käytännöt ja tilat vaikeuttavat lhbti-henkilöiden osallistumista.</p>	<p>Setan ja Trasekin tiedot Kaikki muuttuu paremmaksi -video. 2010</p> <p>Kellomäki, Laitinen, Laitio, Nieminen, Tuominen: Kaikki muuttuu paremmaksi. 2011</p>	<p>Ministerikomitean suositus CM/Rec(2010)5; liitteen 1 suositus 31.</p>	<p>Opetussuunnitelman perusteiden uudistuksessa huomioon lhbti-ihmisten yhdenvertaisuuden edistäminen.</p> <p>Opettajankoulutuksen ja liikunnan alan koulutuksen kehittäminen huomioimaan normikriittisyys ja yhdenvertaisuus.</p> <p>Hyvien käytäntöjen levittäminen.</p> <p>Vähennetään urheilun harrastamisen sukupuolittuneisuutta.</p>
--	--	--	--	---

Yksityis- ja perhe-elämä				
OIKEUS	TUNNISTETUT ONGELMAT	LÄHDE	KV- VELVOITTEET	TOIMENPIDE-EHDOTUKSET
Yksityiselämän suoja	47. Sukupuolen juridisen tunnustamisen menettelyt loukkaavat oikeutta yksityisyyteen, koska juridisen sukupuolen vahvistamiselle asetetaan mm. medikalisoivia ehtoja ja prosessi on vuosien mittainen ja nöyryyttävä. Henkilön yksityiselämän suoja vaarantuu jatkuvasti myös siksi, että henkilöpapereiden mukainen juridinen sukupuoli ei vastaa olemusta.	Selvitys sukupuolivähemmistöjen asemasta. Tasa-arvovaltuutetun selvityksiä 2012:1 Amnesty International: Europe: The State Decides Who I Am. 2014 Setan ja Trasekin tiedot	Muiznieksin maaraportti 2012 CommDH(2012)27; kohta 108 Ministerikomitean suositus CM/Rec(2010)5; liite 1, suositus 21. Yogyakartan periaate 3: Oikeus tunnustamiseen lain edessä. ⁴⁰ Hammarberg 2009 Issue paper Gender Identity and human rights	Translain uudistaminen ihmisoikeusperustaisesti niin, että juridisen sukupuolen vahvistaminen perustuu itsemääräämisoikeuteen ja menettelyt ovat nopeat ja saavutettavat. Henkilötunnuksen uudistaminen niin, ettei sukupuoli vaikuta siihen.

⁴⁰ Jokaisella ihmisellä on kaikkialla oikeus siihen, että hänet henkilönä tunnustetaan lain edessä. Erilaisiin seksuaalisiin suuntautumisiin ja sukupuoli-identiteetteihin kuuluvilla henkilöillä on oikeuskelpoisuus kaikilla elämänalueilla. Jokaisen henkilön itse määrittelemä seksuaalinen suuntautuminen ja sukupuoli-identiteetti on olennainen osa heidän henkilöllisyydessään ja itsemääräämisoikeuden, ihmisarvon ja vapauden peruspiirre. Ketään ei saa pakottaa lääketieteellisten toimenpiteiden kohteeksi, mukaan lukien sukupuolenkorjausleikkaukset, sterilisaatio tai hormoniterapia edellytyksenä sukupuoli-identiteettinsä juridiselle tunnustamiselle. Mitään virallista asemaa, kuten avioliittoa tai vanhemmuutta, ei saa käyttää estämään henkilön sukupuoli-identiteetin juridista tunnustamista. Ketään ei saa painostaa salaamaan, tukahduttamaan tai kieltämään seksuaalista suuntautumistaan tai sukupuoli-identiteettiään.

<p>Henkilötietojen suoja</p>	<p>48. Tietojen yhdistelmä voi olla arkaluontoinen</p>	<p>EU:n tietosuoja-asetuksen valmistelu</p>	<p>Yogyakartan periaate 3: Oikeus tunnustamiseen lain edessä. Hammarberg 2009 Issue paper Gender Identity and human rights</p>	<p>Tietojen yhdistelmä säädetään arkaluontoiseksi EU:n tietosuoja-asetuksessa niin, että sukupuoli-identiteettiä koskeva tieto määritellään arkaluontoiseksi sekä sellaisenaan että osana tietojen yhdistelmää.</p>
	<p>49. Sukupuolen korjaamiseen liittyvät arkaluontoisten henkilötietojen luovuttamista koskevat käytännön ongelmat; sukupuolen korjaaminen merkitään väestötietoihin tarpeettomasti</p> <p>Vanhvoja henkilötietoja ei poisteta rekistereistä, jolloin arkaluontoiset tiedot siirtyvät tahoille, joilla ei ole oikeutta niihin</p>	<p>Selvitys sukupuolivähemmistöjen asemasta. Tasa-arvovaltuutetun selvityksiä 2012:1</p> <p>Amnesty International: Europe: The State Decides Who I Am. 2014</p>	<p>EIT, Christine Goodwin v. United Kingdom, Application No. 28957/95</p>	<p>Poistetaan sukupuolen korjausta koskeva tieto väestötiedoista.</p>

	<p>50. Etunimen muuttamisen ongelmat: maistraattien käytännöt vaihtelevat; aikuisten nimen muuttamista rajoitetaan tarpeettomasti; nimet jaotellaan pääsääntöisesti sukupuolen mukaan; nimien sukupuolen mukaisesta jakamisesta on jopa kiristetty viime vuosina, vaikka laki ei ole muuttunut</p> <p>Samalla henkilöllä ei voi olla yhtä aikaa sekä "miehen" että "naisen" nimeä (vrt. Ruotsi, jossa voi)</p>	<p>Nykyinen nimilaki</p> <p>Trasekin ja Setan tiedot ihmisten kokemuksista ja Setan tapaaminen nimilautakunnan sihteerin kanssa 2013</p>	<p>Ihmisoikeuskomissaari Hammarbergin suositukset CommDH/IssuePaper(2009)2 ja ISBN 978-92-871-7257-0, suositus 3.</p>	<p>Luodaan yhtenäiset, etupainotteiset käytännöt.</p> <p>Nimien sukupuolijaon purkaminen.</p> <p>Annetaan oikeus ottaa sekä miehen että naisen nimi yhtä aikaa.</p> <p>Nimenmuutoksen järjestäminen omalla ilmoituksella, ilman diagnoosi/ lääkärintodistusvaatimusta</p>
<p>Perhe-elämän suoja</p>	<p>51. Samaa sukupuolta olevien parien avoliittojen tunnustamiseen liittyvät ongelmat</p> <p>Avoliiton päättymistä koskeva laki koskee sekä samaa että eri sukupuolta olevia pareja, mutta osa muuta sosiaalilainsäädäntöä tunnistaa vain eri sukupuolta olevat avoparit.</p>	<p>Faurie ja Kalliomaa-Puha: Jääkaappi, osoite vai sukuside?</p> <p>Setan tietoon tulleet työnantajien linjaukset samaa sukupuolta olevien avopuolisoiden tunnustamisesta</p>	<p>Ministerikomitean suositus CM/Rec(2010)5; liite 1, suositus 21.</p> <p>Suomelle annettu UPR-suositus nro 90.8</p> <p>EIT:n päätös, Karner v. Austria, Application No. 40016/98</p> <p>YK:n ihmisoikeuskomitea, Young v. Australia, Communication No. 941/2000</p> <p>YK:n ihmisoikeuskomitea, X v. Columbia, Communication No. 1361/2005</p>	<p>Todellisten perhesuhteiden tunnustaminen kaikkialla lainsäädännössä.</p> <p>Yhdenmukaistetaan vaihtelevat soveltamiskäytännöt.</p>

	<p>52. Sosiaalisen vanhemman asema perhe-etuuksissa</p>	<p>Välittömästi synnytyksen jälkeen pidettävän vapaan saa vasta perheen sisäisen adoption jälkeen</p> <p>Sateenkaariperheet ry:n lausunto ministeriön työryhmälle luonnoksesta laiksi lasten hoidon tuista 27.5.2014</p>	<p>Ministerikomitean suositus CM/Rec(2010)5; liite 1, suositus 21.</p> <p>Suomelle annettu UPR-suositus nro 90.8</p>	<p>Vanhemmuuden tunnustaminen mahdolliseksi jo raskausaikana.</p>
	<p>53. Vanhempainetuuksien sukupuolisiidonaisuus; esim. lapsen kanssa kaksin ilman lapsen äitiä asuva isä ei saa äitiysvapaata ja -rahaa, vanhempainvapaata ja -rahaa eikä isyysvapaata ja -rahaa</p>	<p>Lainsäädäntö</p> <p>Setan ja Sateenkaariperheiden lausunnot</p> <p>Setan poliittinen strategia</p>	<p>Suomelle annettu UPR-suositus nro 90.8</p>	<p>Perhevapaat ja -etuudet tulee myöntää yhdenvertaisesti perhemuodosta riippumatta, ja niistä tulee olla saatavilla tietoa yhdenvertaisesti ja epänormatiivisesti.</p> <p>Vanhempainvapaa-järjestelmässä otetaan huomioon perheiden moninaisuus.</p> <p>Isyysvapaa tehdään mahdolliseksi niille isille, jotka eivät asu lapsen äidin kanssa. Äitiysvapaata vastaava vapaa tehdään mahdolliseksi vauvan kanssa asuville miespareille.</p> <p>Sosiaalisen äidin oikeus isyysvapaata vastaavaan vapaaseen alkaa heti lapsen syntymästä.</p> <p>Vanhempainvapaita ei ole sidottu rekisteröityyn parisuhteeseen tai avioliittoon, vaan ovat myös samaa sukupuolta olevien avoparien käytettävissä.</p> <p>Lainvalmisteluohjeiden päivittäminen ja tarkastuslistojen laatiminen.</p>

	54. Avioliitto ei voi jatkua sukupuolen korjauksen jälkeen, vaan muuttuu rekisteröidyksi parisuhteeksi, jos puoliso antaa suostumuksensa; tämä rikkoo yksityisyyden ja perhe-elämän suojaa	Laki sukupuolen vahvistamisesta, 1 § 3 kohta	EIS 8 artikla Ihmisoikeuskomissaari Hammarbergin suositukset CommDH/IssuePaper(2009)2 ja ISBN 978-92-871-7257-0, suositus 6. ⁴¹	Siviilisäätöyn liittyvät ehdot tulisi poistaa juridisen sukupuolen vahvistamisen ehdoista
Kotirauhan suoja	55. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ihmisten koteihin tehdään ilkivaltaisia iskuja, lähetellään loukkaavia ja uhkaavia sähköposteja ja kirjeitä, jne;	Järjestöjen tiedot kokemuksista ja tuomioista	EIS 8 artikla Ihmisoikeuskomissaari Hammarbergin suositukset CommDH/IssuePaper(2009)2 ja ISBN 978-92-871-7257-0, suositus 2 ⁴²	Puuttumista viharikoksiin pitää vahvistaa niin ennaltaehkäisyssä kuin poliisin ja oikeuslaitoksen toiminnassa esimerkiksi koulutuksella. Sukupuoli-identiteettiin ja sukupuoleen ilmaisuun kohdistuva vihamotiivi pitää lisätä rikoslain koventamisperusteiden luetteloon.

⁴¹ Remove any restrictions on the right of transgender persons to remain in an existing marriage following a recognised change of gender.

⁴² Enact hate crime legislation which affords specific protection for transgender persons against transphobic crimes and incidents.

Elintaso				
OIKEUS	TUNNISTETUT ONGELMAT	LÄHDE	KV- VELVOITTEET	TOIMENPIDE-EHDOTUKSET
Oikeus sosiaaliturvaan	<p>56. Samaa sukupuolta olevien avoliittoja ei tunnusteta, jolloin esimerkiksi ulkomaalainen avopuoliso jää vaille Suomen sosiaaliturvaa;</p> <p>Juridisen vanhemmuuden tunnustamisen hitaus ja epävarmuus samaa sukupuolta olevien vanhempien perheissä aiheuttaa esteitä myös sosiaaliturvaan. Samoin vanhemmuuden rajaaminen ja sitominen sukupuoleen (isyyslaki, sukupuoleen sidotut äitiysetuudet ym).</p>	<p>Lainsäädäntö</p> <p>Kelan käytännöt</p> <p>Faurie ja Kalliomaa-Puha: Jääkaappi, osoite vai sukuside?</p> <p>Järjestöjen tiedot</p> <p>Vakuutus oikeuden päätös asiassa 1038:2011</p>	<p>Ministerikomitean suositus CM/Rec(2010)5; liite 1, suositus 23. ⁴³</p> <p>Hallituksen tasa-arvo-ohjelma vuosille 2012–2015⁴⁴</p>	<p>Samaa ja eri sukupuolta olevia pareja kohdellaan yhdenvertaisesti lainsäädännössä ja palvelujärjestelmässä ja tarpeetonta luokittelua perhemuodon perusteella vältetään.</p> <p>Avoliittolaki muutetaan niin, että siitä tulee kaikkia parisuhteita koskeva yleinen avioliittolaki, jonka myötä samaa sukupuolta oleville pareille oikeus hakea yhdessä adoptiovanhemmiksi ja saada adoptiovanhempien perhe-etuudet.</p> <p>Tehdään mahdolliseksi vahvistaa lapselle enemmän kuin kaksi juridista vanhempaa sekä tapaamisoikeus myös muhin</p>

⁴³ Jos jäsenvaltion kansallisessa lainsäädännössä säädetään oikeuksia ja velvoitteita naimattomille pareille, sen olisi varmistettava, että tätä lainsäädäntöä sovelletaan syrjimättömästi sekä samaa sukupuolta oleviin että eri sukupuolta oleviin pariin, myös leskeneläke-etuuksien ja vuokraoikeuksien osalta.

⁴⁴ Perhevapaita kehitettäessä pyritään parantamaan yksinhuoltaja-, etävanhempi-, adoptio-, monikko-, sateenkaari- ja sijaisperheiden yhdenvertaisuutta muiden perheiden kanssa.

				<p>henkilöihin kuin juridisiin vanhempiin.</p> <p>Perheen sisäisessä adoptiossa mahdollistetaan, että kenenkään ei tarvitse luopua vanhemmuudestaan, jos kaikki vanhemmat ovat sopineet asiasta keskenään.</p> <p>Isyyslaki määrittelee juridisen vanhemmuuden kaikissa sateenkaariperheissä lasten oikeusturvan kannalta tarkoituksenmukaisella ja yhdenvertaisella tavalla.</p> <p>Transihmisten vanhemmuuteen liittyvät lainsäädännölliset ongelmat korjataan.</p> <p>Sukupuoltaan korjanneiden henkilöiden biologisen vanhemmuuden juridinen vahvistaminen turvataan vanhemman juridisesta sukupuolesta riippumatta.</p>
--	--	--	--	--

Asuminen	57. Asunnon hakemisessa yksityisiltä markkinoilta seksuaali- ja sukupuoli-vähemmistöihin kuuluvia syrjitään ja ihmiset joutuvat piilottelemaan identiteettiään	Järjestöjen kokemukset Kansainvälinen tutkimustieto Tasa-arvovaltuutetun lausunto koskien sukupuolitettua soluasumista sukupuolen korjauksen johdosta 27.8.2013 Kotimaista tutkimustietoa puuttuu	Ministerikomitean suositus CM/Rec(2010)5; liite 1, suositukset 37–38. ⁴⁵	Tietoisuutta syrjinnän kiellosta asuntomarkkinoilla ja oikeuksiin pääsystä vahvistetaan.
-----------------	--	--	---	--

⁴⁵ 37. Olisi toteutettava toimet, joilla varmistetaan, että kaikki ihmiset voivat tosiasiallisesti ja yhdenvertaisesti saada asianmukaisen asunnon ilman seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvaa syrjintää; näillä toimilla olisi erityisesti pyrittävä suojaamaan syrjiviltä hädöiltä ja takaamaan yhtäläiset oikeudet hankkia ja omistaa maaomaisuutta ja muuta omaisuutta. 38. Olisi kiinnitettävä asianmukaista huomiota asunnottomuuden riskeihin lesbojen, homojen ja biseksuaalien sekä transsukupuolisten henkilöiden keskuudessa, mukaan lukien nuoret ja lapset, jotka voivat olla erityisen alttiita sosiaaliselle syrjäytymiselle, myös omista perheistään; tältä osin olisi järjestettävä asianmukaiset sosiaalipalvelut, jotka perustuvat puolueettomaan ja syrjimättömään arvioon kunkin yksilön tarpeista.

Työ- ja elinkeinoelämä				
OIKEUS	TUNNISTETUT ONGELMAT	LÄHDE	KV- VELVOITTEET	TOIMENPIDE-EHDOTUKSET
Työ- ja elinkeino- vapaus	58. Yrittäjänä lhbti-ihminen voi joutua syrjityksi tai ainakin pelätä syrjintää; joutuu jatkuvasti ratkaisemaan, kertooko identiteetistään vai ei. Tämä on ongelma erityisesti pienillä paikkakunnilla ja sellaisilla aloilla, joilla työtehtäviin kuuluu tiivis vuorovaikutus, esimerkiksi hieronta- tai liikuntapalvelut, toimitilojen vuokraus (yksityinen-yksityinen -suhde)	Järjestöjen kokemus	Yogyakartan periaate 12: Oikeus työhön	Yhdenvertaisuutta ja syrjimättömyyttä työ- ja elinkeinoelämässä vahvistetaan esimerkiksi tiedotuksella, lainsäädännöllä ja korkean tason puheenvuoroilla.
	59. Ammattien heteronormatiiviset stereotyypit vaikuttavat ammatinvalintaan.	Lehtonen ja Mustola: Eihän heterotkaan kerro... Työministeriö 2004	Hallituksen tasa-arvo-ohjelma vuosille 2012–2015	Lisätään tietoisuutta seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä eri ammattiryhmissä, tehdään syrjinnän vastaista työtä. Tuetaan opinto-ohjauksessa monipuolisiin ammattivalintoihin.

<p>Työhön pääsy ja työelämä, toimeentulo</p>	<p>60. Työelämässä esiintyvä syrjintä seksuaalisen suuntautumisen, sukupuoli-identiteetin ja sukupuolen ilmaisun perusteella</p>	<p>EU LGBT Survey. Perusoikeusvirasto 2013.</p> <p>Discrimination in the Finnish Labor market -tutkimus 16/2012</p> <p>Lehtonen ja Mustola: Eihän heterotkaan kerro... Työministeriö 2004</p> <p>Trans and Intersex People. EU 2012</p> <p>Useat alakohtaiset opinnäytetyöt</p> <p>Järjestöjen kokemukset</p>	<p>Yogyakartan periaate 12, oikeus työhön⁴⁶</p> <p>Ministerikomitean suositus CM/Rec(2010)5; liite 1, suositus 30⁴⁷</p> <p>OKM:n ja tasa-arvovaltuutetun suositus todistusten antamisesta uusilla henkilötiedoilla 28.7.2013</p>	<p>Perustetaan yhdenvertaisuusvaltuutetun tehtävä, jolle annetaan mandaatti ja resursseja myös työelämän valvontaan sekä resursseja seksuaalista suuntautumista koskevan asiantuntemuksen kartuttamiseen ja proaktiiviseen toimintaan.</p> <p>Tasa-arvovaltuutetulle tarvitaan enemmän resursseja sukupuoli-identiteettiin ja sukupuolen ilmaisuun perustuvaan työsyrijintään puuttumiseksi ja sukupuolivähemmistöjen tasa-arvon edistämiseksi.</p> <p>Työpaikkojen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnittelussa panostetaan myös seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen syrjinnän vastaiseen työhön.</p>
---	--	---	--	--

⁴⁶ Jokaisella on oikeus kunnialliseen ja tuottavaan työhön, oikeudenmukaisiin ja suotuisiin työolosuhteisiin sekä suojaan työttömyyttä vastaan, ilman seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvaa syrjintää.

⁴⁷ Discrimination in employment and occupation is a particular concern for transgender persons, who are hard hit by unemployment and social exclusion. The number of transgender persons made redundant, particularly during a gender reassignment procedure, who leave their jobs to avoid any forms of harassment or who decide against gender reassignment for the same reasons is also very high. Member states should therefore ensure that measures designed to combat discrimination in employment also apply to gender identity issues, take care to avoid unnecessary disclosure of a transgender person's gender background or previous name, both in recruitment procedures and during working life, and develop programmes focusing specifically on employment opportunities for transgender persons.

				<p>Työttömyyden ja syrjäytymisen syitä koskevassa tutkimuksessa huomioidaan seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuus ja syrjinnän vaikutukset.</p> <p>Nuorisotakuussa tiedostettava lhbti-ihmisten haavoittuvaisempi asema.</p> <p>Nuorisotakuun edistämisessä ja muissa työttömyyden ja syrjäytymisen vastaisissa toimita otettava huomioon ihmisten moninaisuus ja yhdenvertaisuus.</p>
	<p>61. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kohdistuva syrjintä rekrytoinnissa</p>	<p>EU LGBT Survey. Perusoikeusvirasto 2013</p> <p>Lehtonen ja Mustola: Eihän heterotkaan kerro... Työministeriö 2004</p> <p>Trans and Intersex People. EU 2012</p>	<p>Yogyakartan periaate 12, oikeus työhön</p> <p>Ministerikomitean suositus CM/Rec(2010)5; liite 1, suositus 30</p>	<p>Avoimien tehtävien neutraali ilmoittaminen, ilmoituksissa ei työhön liittymättömien ominaisuuksien korostamista.</p> <p>Kootaan lista "kielletyt kysymykset työhaastatteluissa".</p>

	<p>62. Työsyöjinnän valvontaan liittyvät ongelmat lhbt-ihmistien osalta.</p> <p>Esimerkiksi työsuojeluviranomaisilla ei ole riittävästi tietoa eikä resursseja seksuaalivähemmistöjen yhdenvertaisuuden edistämiseen eikä siihen puuttumiseen.</p>	<p>EU LGBT Survey. Perusoikeusvirasto 2013</p> <p>Lehtonen ja Mustola: Eihän heterotkaan kerro... Työministeriö 2004</p> <p>Järjestöjen kokemukset</p> <p>Trans and Intersex People. EU 2012</p>	<p>Yogyakartan periaate 12, oikeus työhön</p> <p>Ministerikomitean suositus CM/Rec(2010)5; liite 1, suositus 30</p>	<p>Tutkimustiedon tuottaminen työelämän ulkopuolella olevista lhbt-henkilöistä.</p> <p>Kun tasa-arvolaki ja yhdenvertaisuuslaki uudistuvat, viranomaisten ja työnantajien on varmistettava riittävä perehtyminen syrjäntäkieltoihin ja uusiin velvoitteisiin tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistämisestä.</p> <p>Perustetaan palveleva puhelin.</p> <p>Työ- ja virkaehtosopimusten tarkistaminen lhbt-tasa-arvoisiksi.</p> <p>Tehokas puuttuminen häirintään.</p> <p>Työsuojeluviranomaisille ja ay-luottamushenkilöille tarvitaan koulutusta seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuudesta.</p> <p>Työnantajille tietoa syrjimättömyydestä ja yhdenvertaisuuden ja lhbt-ihmistien tasa-arvon edistämisestä.</p> <p>Koulutuksella työpaikoilla ja edunvalvonta-organisaatioiden sisällä voidaan saada aikaan luottamusmiehille, työsuojeluvaltuutetuille ja esihenkilöille työkaluja, joilla voidaan ratkaista kiistatilanteita ja luoda tasavertaisia työolosuhteita.</p>
--	--	--	---	--

	<p>63. Työelämässä pysyminen vaikeaa erityisesti transihmisille syrjinnän ja työuran katkosten vuoksi</p> <p>Ulostulo tai syrjinnästä ilmoittaminen voi johtaa (laittomaan) irtisanomiseen tai painostamiseen irtisanoutumaan</p>	<p>EU LGBT Survey. Perusoikeusvirasto 2013</p> <p>Lehtonen ja Mustola: Eihän heterotkaan kerro... Työministeriö 2004</p> <p>Järjestöjen kokemukset</p> <p>Trans and Intersex People. EU 2012</p>	<p>Neuvottelumuistio ja lausunto. EK ja SAK 2010</p> <p>Euroopan ihmisoikeustuomioistuin, Christine Goodwin v. United Kingdom, Application No. 28957/95</p>	<p>Työmarkkinajärjestöjä tuetaan lhbti-kysymyksissä.</p> <p>Matalan kynnyksen oikeussuojan/tuen saaminen esim. sovintomenettelyn laajentaminen koskemaan myös lhbti-syrjintätapauksia.</p> <p>Riittävän nopea reagointi työelämän ongelmiin.</p>
	<p>64. Sukupuoltaan korjaavien työelämän katkeaminen, suuri osa sukupuoltaan korjaavista henkilöistä jää pitkiksi ajoiksi tai kokonaan työelämän ulkopuolelle työuran katkosten vuoksi. Sukupuolen korjausprosessiin liittyvien sairauslomajaksojen korvattavuudesta voi olla epäselvyyksiä. Sukupuolen korjauksen jälkeen voi olla vaikeaa saada taannehtivasti uusia työtodistuksia uusituilla henkilötiedoilla.</p>	<p>EU LGBT Survey. Perusoikeusvirasto 2013</p> <p>Lehtonen ja Mustola: Eihän heterotkaan kerro... Työministeriö 2004</p> <p>Järjestöjen kokemukset</p> <p>Trans and Intersex People. EU 2012</p>	<p>Ihmisoikeuskomissaari Hammarbergin suositukset CommDH/IssuePaper(2009)2 ja ISBN 978-92-871-7257-0, suositus 12.⁴⁸</p> <p>Neuvottelumuistio ja lausunto. EK ja SAK 2010</p>	<p>Työnantajille tietoa, ettei sukupuolen korjaaminen ole peruste irtisanoa tai savustaa ulos työpaikasta.</p> <p>Uusien työtodistusten saaminen varmistetaan (suositus on, ei laintasoinen).</p> <p>Rahoitetaan tutkimusta asiassa.</p> <p>Tuetaan työnantajia ja luottamusmiehiä ongelmallisten tilanteiden ratkaisemisessa.</p> <p>Tehostetaan valvontaa ja matalan kynnyksen oikeussuojakeinoja.</p>

⁴⁸ Develop research projects to collect and analyse data on the human rights situation of transgender persons including the discrimination and intolerance they encounter with due regard to the right to privacy of the persons concerned.

	65. Ihbti-ihmisten perhesuhteita ei (aina) tunnusteta työelämässä;	Lehtonen ja Mustola: Eihän heterotkaan kerro... Työministeriö 2004 Järjestöjen kokemukset Trans and Intersex People. EU 2012	Ministerikomitean suositus CM/Rec(2010)5; liite 1, suositus 21. Suomelle annettu UPR-suositus nro 90.8	Syrjinnän ja kiusaamisen vastainen työ työpaikoilla, esimerkiksi osana yhdenvertaisuussuunnittelua. Parisuhdelainsäädäntö laaditaan tasa-arvoiseksi.
	66. Työhönpääsypalvelut, viranomaisten asenteet, vähemmistöihin kuuluvat ihmiset pelkäävät ja kohtaavat syrjintää kaikilla työvoimahallinnon asteilla alkaen työvoimatoimistosta.	Lehtonen ja Mustola: Eihän heterotkaan kerro... Työministeriö 2004 Järjestöjen kokemukset	Yogyakartan periaate 2, oikeus tasavertaisuuteen ja syrjimättömyyteen ⁴⁹	Kun tasa-arvolaki ja yhdenvertaisuuslaki uudistuvat, varmistetaan riittävä perehtyminen syrjintäkieltoihin ja uusiin velvoitteisiin tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistämisestä. Työttömyyden ja syrjäytymisen vastaisissa toimitissa otetaan huomioon ihmisten moninaisuus ja yhdenvertaisuus.

⁴⁹ Jokainen on oikeutettu kaikkiin ihmisoikeuksiin ilman seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvaa syrjintää. Jokainen on oikeutettu tasavertaisuuteen lain edessä ja erotuksetta yhtäläiseen lain suojaan riippumatta siitä, liittyykö asiaan jokin toinen ihmisoikeus. Lain tulee suojella kaikelta tällaiselta syrjinnältä ja taattava kaikille tasavertainen ja tehokas suoja kaikkea tällaista syrjintää vastaan. Seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuva syrjintä sisältää kaikkinaisen seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvan erottelun, poissulkemisen, rajoituksen tai etuoikeuden, joka tarkoituksellisesti tai tosiasiallisesti mitätöi tai vahingoittaa tasavertaisuutta lain edessä tai yhtäläistä lain suojaa tai kaikkien ihmisoikeuksien ja perusvapauksien yhdenvertaista tunnustusta, nautintaa tai harjoittamista. Seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuva syrjintä saattaa lisääntyä, ja usein lisääntyekin, muiden syrjintäperusteiden kautta, mukaan lukien sukupuoli, rotu, ikä, uskonto, vammaisuus, terveys tai taloudellinen tila.

<p>Työ ja perhe-elämä</p>	<p>67. Työnantajien eriarvoiset käytännöt perhesuhde-etuuksien myöntämisessä</p>	<p>Järjestöjen kokemukset</p>	<p>PL 6 § Yogyakartan periaate 2, oikeus tasavertaisuuteen ja syrjimättömyyteen</p>	<p>Työ- ja virkaehtosopimusten tarkistaminen hlbt-tasa-arvoiseksi. Työsopimuksissa ja yleisemmin työpaikoilla annettava yhtäläiset edut samaa sukupuolta oleville pareille ja sateenkaariperheille, mukaan lukien avoparit.</p>
----------------------------------	--	-------------------------------	---	--

LÄHDELUETTELO

Selvitykset, tutkimukset, media-artikkelit ja verkkolähteet

Katarina Alanko: Mitä kuuluu sateenkaarinuorille Suomessa?
Nuorisotutkimusseuran verkkojulkaisu 72, Seta-julkaisu 23.
<http://www.nuorisotutkimusseura.fi/julkaisu/sateenkaarinuori.pdf>

Amnesty International: Europe: The state decides who I am:
Lack of legal gender recognition for transgender people in Europe. 2014.
<http://www.amnesty.org/en/library/info/EUR01/001/2014/en>

Born Free and Equal. OHCHR 2012
<http://www.ohchr.org/EN/Issues/Discrimination/Pages/BornFreeEqualBloket.aspx>

Combating discrimination based on sexual orientation and
gender identity. OHCHR kampanjasivu 2011
<http://www.ohchr.org/EN/Issues/Discrimination/Pages/LGBT.aspx>

Discrimination in The Finnish Labor Market. Työ- ja elinkeinoministeriö 16/2012.
http://www.tem.fi/files/32827/TEMjul_16_2012_web.pdf

Ei vihapuheelle-liike. Kampanjasivu.
<http://eivihapuheelle.fi/>

ETENE (valtakunnallinen sosiaali- ja terveysalan eettinen neuvottelukunta):
Lausunto Pirkanmaan sairaanhoitopiirin kuntayhtymälle alaikäisten
sukupuoli-identiteettitutkimuksista 2011
http://www.etene.fi/c/document_library/get_file?folderId=72662&name=DLFE-2320.pdf

Euroopan neuvoston kampanja Media Against Racism in Sport (MARS)
http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/mars/default_en.asp

European Union Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender Survey. Perusoikeusvirasto 2013.

<http://fra.europa.eu/en/publication/2013/eu-lgbt-survey-european-union-lesbian-gay-bisexual-and-transgender-survey-results>

Maija Faurie ja Laura Kalliomaa-Puha: Jääkaappi, osoite vai sukuside?

Perheen määritelmät sosiaalilainsäädännössä. Artikkeliteoksessa

Ulla Hämäläinen ja Olli Kangas (toim.): Perhepiirissä.

<https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/17471/Perhepiirissa.pdf>

Free and equal. OHCHR 2012

<https://www.unfe.org/en>

Hallituksen tasa-arvo-ohjelma vuosille 2012–2015. ISBN 978-952-00-3348-4.

http://www.stm.fi/julkaisut/nayta/-/_julkaisu/1821444

Haluaisin pystyä kertomaan. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ajatuksia vanhuudesta ja vanhuspalveluista. Seta 2014.

<https://www.youtube.com/watch?v=yV2cB9FMXoA>

Helsingin sanomat: Eheytymlleirillä ylistetään Jumalaa ja rukoillaan “rikkinäisten” puolesta. HS 5.10.

<http://www.hs.fi/kotimaa/a1305603649134>

Hon hen han. En analys av hälsosituationen för homosexuella

och bisexuella ungdomar samt för unga transpersoner . Ungdomsstyrelsens 2010.

<http://www.ungdomsstyrelsen.se/publikationer/hon-hen-han-0>

Ihmisoikeustoimijoiden paneelin kannanotto kansallisen ihmisoikeustoimintaohjelman valmisteluun 31.1.2012

Ikäihmisten moninaisuus näkyväksi. Selvitys vähemmistöihin kuuluvien ikääntyneiden henkilöiden kokemasta syrjinnästä sosiaali- ja terveyspalveluissa. Sisäministeriön julkaisu 14/2014.

<http://www.intermin.fi/julkaisu/142014?docID=54138>

ILGA-Europe's contribution to the Green Paper on the right to family reunification of third-country nationals living in the European Union, February 2012

http://www.ilga-europe.org/home/publications/policy_papers/green_paper_family_reunification

Sabine Jansen ja Thomas Spijkerboer: Homofobiaa paossa - Seksuaaliseen suuntautumiseen ja sukupuoli-identiteettiin liittyvät turvapaikkahakemukset Euroopassa. COC Netherlands ja Vrije Universiteit Amsterdam 2011

http://www.rechten.vu.nl/nl/Images/web_FH_FI_tcm22-240341.pdf

Pekka Junkala ja Kirsi Lallukka: Yhteiset kentät? Puheita ja tekoja vähemmistöihin kuuluvien nuorten yhdenvertaisen liikunnan ja urheilun edistämiseksi. Sisäasiainministeriö 2012.

Kaikki muuttuu paremmaksi -video. 2010.

<https://www.youtube.com/watch?v=ZGPwDTzBEpQ>

Ani Kellomäki, Johanna Laitinen, Tommi Laitio, Alex Nieminen, Saku Tuominen (toim.):

Kaikki muuttuu paremmaksi. Paasilinna 2011.

Marja Kokkonen: Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen syrjintä liikunnan ja urheilun parissa.

Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja. Opetus- ja kulttuuriministeriö 2012.

http://www.liikuntaneuvosto.fi/julkaisut/valtion_liikuntaneuvoston_julkaisusarja/seksuaali-ja_sukupuolivahemmistojen_syrjinta_liikunnan_ja_urheilun_parissa.199.news

Kuka ei kuulu joukkoon? Lasten ja nuorten kokema syrjintä Suomessa.

Sisäministeriön julkaisuja 36. Sisäministeriö 2010.

<http://www.intermin.fi/julkaisu/362010>

Paula Kuosmanen ja Juha Jämsä (2007): Suomalaiset sateenkaariperheet sosiaali- ja terveystalveissa ja koulussa.

Työministeriö. ISBN:978-952-490-157-4

Lapsiasiavaltuutetun lausunto luonnoksesta hallituksen esitykseksi naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annetun lain muuttamisesta 31.8.2012

<http://www.lapsiasia.fi/nyt/lausunnot/lausunto/-/view/1822866>

Jukka Lehtonen ja Kati Mustola (toim.) Eihän heterotkaan kerro...

Seksuaalisuuden ja sukupuolen rajankäyntiä työelämässä. Tutkimukset ja selvitykset 2/2004. Työministeriö.

http://www.rakennerahastot.fi/vanhat_sivut/rakennerahastot/tiedostot/esr_julkaisut_2000_2006/tutkimukset_ja_selvitykset/03_02-04_eihan_heterokaan_kerro_seksuaalisuuden_ja_sukupuolen_rajakayntia_tyoelamassa_fi.pdf

Less bureaucracy for citizens: Promoting free movement of public documents and recognition of the effects of civil documents

ILGA-Euroopan lausunto vihreästä kirjasta 2010 COM (2010) 747

http://www.ilga-europe.org/home/publications/policy_papers/green_paper_april_2011

Lupa kuulua – lupa näkyä. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt liikunnassa ja urheilussa. Reilu Peli. SLU-julkaisusarja 6/2005

Jay McNeil, Louis Bailey, Sonja Ellis & Maeve Regan: Speaking from the Margins.

Trans Mental Health and Wellbeing in Ireland. 2013.

Jay McNeil, Louis Bailey, Sonja Ellis, James Morton & Maeve Regan: Trans Mental Health Study 2012.

http://www.gires.org.uk/assets/Medpro-Assets/trans_mh_study.pdf

Moninaisuus on meissä. Seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuus nuorten elämässä. Seta 2012.

<https://www.youtube.com/watch?v=0aSZscx3y9A>

Kati Mustola ja Johanna Pakkanen (toim.): Sateenkaari-Suomi.

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa. LIKE 2007.

Muu, mikä – sukupuolivähemmistönuorten visio 2020. 2010.

<https://www.dropbox.com/s/4ewo9n0axbwquet/muumika-2painos-painoversio.pdf>

Naisiin kohdistuvan väkivallan vähentämisen ohjelma.

Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2010:5.

http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=1087414&name=DLFE-12304.pdf

NELFA public petition to Commissioner Viviane Reding: Same-sex parents and their children demand true freedom of movement in the European Union. 23.9.2013.

http://www.sateenkaariperheet.fi/userfiles/documents/NELFA_petition_to_Reding_-_signed_complete_version_scanned_230913.pdf

Neuvottelumuistio ja lausunto kuljettajan oikeutta sairausajan palkkaan työkyvyttömyysajalta, joka on johtunut sukupuolenkorjausleikkauksesta. Elinkeinoelämän keskusliitto EK ja Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK 2.12.2010.

Jenni Niemi: Poliisin tietoon tullut viharikollisuus Suomessa 2010.

Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 95. 2011.

<http://yhdenvertaisuus-fi-bin.directo.fi/@Bin/28d9592a696f4eb7d94c2b496225ff75/1394608525/application/pdf/184354/Viharikostutkimus2010.pdf>

Jenni Niemi ja Iina Sahramäki: Poliisin tietoon tullut viharikollisuus Suomessa 2011. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 104. 2012.

[http://www.poliisiammattikorkeakoulu.fi/poliisi/poliisioppilaitos/home.nsf/files/99989817AF566D6EC2257AD00037641B/\\$file/Raportteja104_web.pdf](http://www.poliisiammattikorkeakoulu.fi/poliisi/poliisioppilaitos/home.nsf/files/99989817AF566D6EC2257AD00037641B/$file/Raportteja104_web.pdf)

Normit nurin -kampanja.

<http://normit.fi/>

Oikeusministeriön itsearviointi seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksia koskevien asioiden käsittelemisestä (ei julkaistu)

Opetus- ja kulttuuriministeriön ja tasa-arvovaltuutetun suositus sukupuoltaan korjaavien henkilöiden tutkintotodistuksista sekä opinto- ja tutkintosuorituksia koskevista todistuksista

http://www.tasa-arvo.fi/c/document_library/get_file?folderId=260360&name=DLFE-27338.pdf

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet. Opetushallitus 2004.

http://www.oph.fi/saadokset_ja_ohjeet/opetussuunnitelmien_ja_tutkintojen_perusteet/perusopetus

Antti Pikkanen: Homosta ehjäksi. HS Kuukausiliite, lokakuu 2012.

Ranneliike.net: Polvirukouksella ja Kela-korvauksella homoista heteroita. 11.4.2011

<http://ranneliike.net/teema/polvirukouksella-ja-kela-korvauksella-homoista-heteroita?cid=2&aid=5346>

Riiteleminen on pienelle ihmiselle raskasta. Selvitys syrjinnän uhrien oikeusturvakeinojen saavutettavuudesta ja vaikuttavuudesta. Sisäministeriön julkaisuja 13/2013.

<http://www.intermin.fi/julkaisu/132013>

Saksan eettisen neuvoston (Ethikrat) kannanotto intersukupuolisuudesta 23.2.2012
<http://www.ethikrat.org/dateien/pdf/stellungnahme-intersexualitaet.pdf>

Aija Salo: Chelsea Manningin kunnia ja sinun vastuusi. Blogi 23.8.2013
<http://seta.fi/chelsea-manningin-kunnia-ja-sinun-vastuusi/>

Sateenkaariperheet ry:n lausunto ministeriön työryhmälle luonnoksesta laiksi lastenhoidontuista 27.5.2014
http://www.sateenkaariperheet.fi/userfiles/documents/Lausunto_ministerion_tyoryhmalle_laista_lasten_hoidon_tuista_-_Sateenkaariperheet_ry_270514.pdf

Selvitys sukupuolivähemmistöjen asemasta. Tasa-arvovaltuutetun selvitys 2012:1
http://www.tasa-arvo.fi/c/document_library/get_file?folderId=243322&name=DLFE-19023.pdf

Setan poliittinen strategia
<https://www.dropbox.com/s/ghtf1jc2g5uf8ub/131204Poliittinen-strategia-edustajakokouksen-hyvaksyma.pdf>

Syrjintä koulutuksessa ja vapaa-ajalla – Erityistarkastelussa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien nuorten syrjintäkokemukset toisen asteen oppilaitoksissa. Syrjintäselvitys 2010. Sisäministeriö 2011.
<http://www.intermin.fi/julkaisu/112011>

Syrjintä sosiaali- ja terveyspalveluissa. Sisäministeriö 2014.

Tasa-arvoinen kohtaaminen päiväkodissa -hanke. Naisasiainliitto Unioni.
<http://www.naisunioni.fi>

Tasa-arvovaltuutetun lausunto koskien sukupuolitettua soluasumista sukupuolen korjauksen johdosta, tiedote 31.5.2013
<http://www.tasa-arvo.fi/nyt/tiedotteet/tiedote/-/view/1857431>

Tasa-arvovaltuutetun lausunto koskien transsukupuolisten ihmisten oikeutta hedelmöityshoitoon.
TAS 297/2013, annettu 22.8.2013 Tiedote 2.9.2013

Tero Tihveräinen: Poliisin tietoon tullut viharikollisuus Suomessa 2012. Poliisiammattikorkeakoulu 2013.
[http://www.polamk.fi/poliisi/poliisioppilaitos/home.nsf/files/9CE3DF593F0561CDC2257C14002DF16B/\\$file/Katsauksia2_web.pdf](http://www.polamk.fi/poliisi/poliisioppilaitos/home.nsf/files/9CE3DF593F0561CDC2257C14002DF16B/$file/Katsauksia2_web.pdf)

Trans and intersex people. Discrimination on grounds of sex, gender identity and gender expression. Euroopan unioni 2012.
<http://www.non-discrimination.net/content/media/Trans%20and%20intersex%20people.pdf>

Transtukipisteen materiaalit intersukupuolisuudesta
<http://transtukipiste.fi/intersukupuolisuus/>

Liisa Tuovinen, Olli Stålström, Jussi Nissinen ja Jorma Hentilä: Saanko olla totta? Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus. Gaudeamus 2011

Uskalla-kampanja.
<http://www.uskalla.fi>

Mika Venholan haastattelu intersukupuolisten lasten ihmisoikeuksista Youtubessa
<http://tinyurl.com/cu83qbl>

Vikman, Mari: Väkivaltaa rakkauden varjolla. Parisuhdeväkivalta homo- ja lesbosuhteissa. Pro gradu-tutkielma. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos, Tampereen yliopisto. 2001.

Stephen Whittle, Lewis Turner, Ryan Combs ja Stephenne Rhodes: Transgender EuroStudy: Legal Survey and Focus on the Transgender Experience of Health Care. 2008.
<http://tgeu.org/sites/default/files/eurostudy.pdf>

Yhdenvertainen vanhuus -projektin selvitykset hlbt-i ihmisille ja vanhustyöntekijöille tehtyjen kyselyjen pohjalta ja muu hankkeen materiaali.
<http://seta.fi/yhdenvertainen-vanhuus/tukimateriaalia/>

Yhdenvertaisuustoimikunnan mietintö. Oikeusministeriö. Komiteamietintö 2009:4.
<http://www.oikeusministerio.fi/fi/index/julkaisut/julkaisuarkisto/20094ehdotusuudeksiyhdenvertaisuuslaiksijasiihenliittyvaksilainsaadannoksi.yhdenvertaisuustoimikunnanmietinto..html>

Yhteys-liike.
<http://www.yhteys.org/>

Yle: Silminnäkijä: Ihmisen eheyttäjä. 2.11.2011

Yle: Silminnäkijä: Liikaa homotusta 21.8.2013

Älä oleta - Normikriittinen käsikirja yhdenvertaisuudesta, syrjinnän vastustamisesta ja vapaudesta olla oma itsensä. Suomen Ammattiin Opiskelevien liitto - SAKKI ry, Seta ry, Finlands Svenska Skolungdomsförbund FSS rf, Suomen Lukiolaisten Liitto SLL ry 2013. Seta-julkaisu 22.

<http://normit.fi/wp-content/uploads/2013/06/AlaOletaNormitnurin.pdf>

Oikeustapauksia

- Euroopan ihmisoikeustuomioistuin, Christine Goodwin v. United Kingdom, Ap-plication No. 28957/95, <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-60596>
- Euroopan ihmisoikeustuomioistuin, Karner v. Austria, Application No. 40016/98, <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-61263>
- Euroopan unionin tuomioistuin, C-81/12, <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=137893&pageIndex=0&doclang=FI&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=154269>
- Euroopan yhteisöjen tuomioistuin, C-13/94, P. v. S. and Cornwall County Coun-cil <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61994CJ0013:FI:PDF>
- Vakuutusosoikeuden päätös asiassa 1038:2011 http://www.finlex.fi/fi/oikeus/vako/2012/20121122_2011_001038
- YK:n ihmisoikeuskomitea, Toonen v. Australia, Communication No. 488/1992 <http://www1.umn.edu/humanrts/undocs/html/vws488.htm>
- YK:n ihmisoikeuskomitea, Young v. Australia, Communication No. 941/2000 <http://www1.umn.edu/humanrts/undocs/941-2000.html>

- YK:n ihmisoikeuskomitea, X v. Colombia, Communication No. 1361/2005,
<http://www.humanrights.is/the-human-rights-project/humanrightscasesandmaterials/cases/internationalcases/humanrightscommittee/nr/2557>

Kansainvälisiä oikeuslähteitä ja suosituksia

- Yogyakartaan periaatteet (epävirallinen suomennos)
http://www.finnqueer.net/juttu.cgi?s=312_5_1
- Euroopan neuvoston ihmisoikeuskomissaarin (Hammarberg) suositukset jäsenmaille
 - issue paper on Human Rights and Gender Identity, 2009
(CommDH/IssuePaper(2009)2 ja ISBN 978-92-871-7257-0)
<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1476365>
 - Discrimination on grounds of sexual orientation and gender identity, 2011
http://www.coe.int/t/Commissioner/Source/LGBT/LGBTStudy2011_en.pdf
- Euroopan neuvoston ministerikomitean suositus seksuaaliseen suuntautumiseen ja sukupuoli-identiteettiin perustuvan syrjinnän vastaisista toimista (CM/Rec(2010)5), 2010
<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1570957>
- Euroopan neuvoston ihmisoikeuskomissaarin (Muiznieks) maaraportti (CommDH(2012)27), 2012
<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1977837>
- Suomelle annettu UPR-suositus nro 90.8 (A/HRC/WG.6/13/L6), 2012
Suomelle annettu UPR-suositus nro 50.7 (A/HRC/8/24), 2008
<http://formin.finland.fi/public/default.aspx?contentid=234289&contentlan=1&culture=fi-FI>
- WPATH Standards of care 7
http://www.wpath.org/site_page.cfm?pk_association_webpage_menu=1351&pk_association_webpage=3926
- Euroopan neuvoston kannanotto lasten fyysisestä koskemattomuudesta (1952/2003)
<http://assembly.coe.int/ASP/Doc/XrefViewPDF.asp?FileID=20174&Language=EN>

- Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights, “Discriminatory Laws and Practices and Acts of Violence against Individuals Based on their Sexual Orientation and Gender Identity” (A/HRC/19/41), 2011
http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Discrimination/A.HRC.19.41_English.pdf
- Report of the Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, Juan E. Méndez (A/HRC/22/53), 1.2.2013
http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/RegularSession/Session22/A.HRC.22.53_English.pdf
- YK:n ihmisoikeuskomitean suositukset Suomelle 7/2013, 22.8.2013
http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CCPR%2fC%2fFIN%2fCO%2f6&Lang=en
- CEDAW-komitean suositukset Suomelle 28.2.2014
<http://formin.finland.fi/public/default.aspx?contentId=299595&nodeId=23&contentlan=1&culture=fi-FI>

OIKEUSMINISTERIÖ
JUSTITIEMINISTERIET

ISSN 1798-7067
ISBN 978-952-259-388-7 (PDF)

Oikeusministeriö
PL 25
00023 VALTIOEUVOSTO
www.oikeusministerio.fi

Justitieministeriet
PB 25
00023 STATSRÅDET
www.oikeusministerio.fi